

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय - मोगरा
सं. नं. १२२

मोगरा.

(हृदयंगम खंडकाव्य.)

‘ तूच कारणीं, कार्य तुझे तूं, शेवट तूच खरा ’
तुझ्याचसाठीं कवि-हृदयाची ओंजळ सुकुमारा.

मोगरा.

REFBK 0003973

REFBK-0003973

किंमत १२ आणे

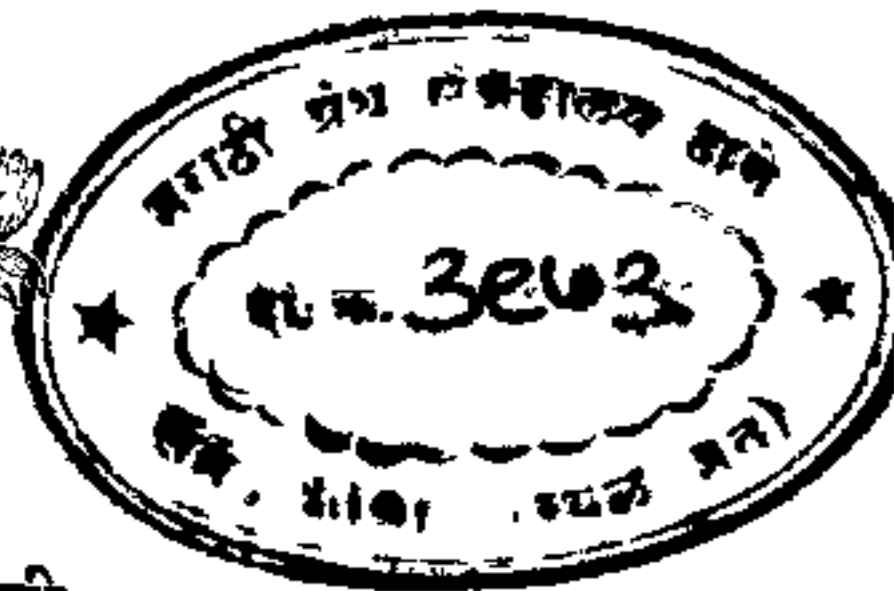
कवि
वःसीधर.

मो ग रा.

विचारक्रांतिकारक हृदयंगम खंडकाव्य.

कवि—बन्सीधर.

(खंडेराव भिमराव कुळकर्णी.)

आवृत्ति पहिली.

0003973

REFBK-0003973

सन १९२९.

किंमत १२ आणे.

मुद्रकः—गणेश काशिनाथ गोखले,
सेक्रेटरी, श्रीगणेश प्रिंटिंग वर्क्स,
४९५-९६ शनिवार पुणे

आषाढी एकादशीनिमित्त वारकःच्यांना
अलभ्य लाभ !

‘ सगुण-भजनामृत. ’

१५० पानी अभंगांचा अपूर्व ग्रंथ.

सर्व संत-अभंगांचे उतारे.

प्रस्तावकः—ब्रह्मीभूत श्री. बाबा गदें

संप्राहकः—कॅप्टन, अनंत कृष्ण नूलकर.

एल् एम् अँड एस्.

३४२ सदाशिव पुणे

‘ मोगरा ’ काव्याचे

(सर्व हक्क लेखकाकडे)

श्री ‘ कृष्ण ’ (म रा-उपासनी) यांची पुस्तके
लवकरच प्रसिद्ध होतील !

सुंदर लघुकथांचा संग्रह.

१ अश्रु आणि फुलें

(हृदयगम कादंबरी)

२ मंदाकिनी

(एका ओजस्वी नर्सचा तेजस्वी वृत्तात)

प्रकाशकः—रामदास नारायण नाईक,

तुकारामाश्रम, टिळकवाडी, पुणे न २.

आम्ही.

बालपणापासून हृदयार्शी बाळगलेल्या आशेला मूर्तस्वरूप आलेले पाहून कुणाला आनंद वाटणार नाही ? भर्गीरथ स्कूल, जळगांव (खानदेश) या शाळेत वाङ्मयाची नैसर्गिक आवड असलेल्या लेखांनी एका वाङ्मयोपासक मंडळाची स्थापना केली. हस्तालिखित मासिक चालवून गुरुजनात कौतुक उत्पन्न करून त्याचे आशीर्वाद मिळविले, त्यावेळीच असे वाटावे की, आपण आपले मासिक छापून काढावे, पण त्या वेळची ती आशा जरी कल्पनारम्य असली तरी अशक्य कोटीतील होती.

तेच मंडळ आपल्या सहा वर्षांच्या अव्याहत परिश्रमाने आज महाराष्ट्रसिका-पुढे येत आहे मंडळाच्या सुरुवातीपासून मंडळाच्या मित्रगणाला आज परमानंद नव्हे-स्वर्गीय आनंद-होत आहे मंडळ स्थापन करणाऱ्या काही व्यक्ति मंडळ सोडून गेल्या, काहींना सोडावे लागले. मंडळालादेखील परिस्थित्यनुरूप ' ज्ञानो-दयमंडळ ' याऐवजी ' विद्या-विहार-मंडळ ' असे नामांतर करावे लागले पण देवी शारदेच्या आशीर्वादाने मंडळ आपले काम हौसेने करीत आहे; इतकेच नव्हे तर मंडळाच्या एका सभासदाचे १०० पानांचे अतीव सुंदर ' मोगरा ' खडकाव्य मंडळ आज अखिल महाराष्ट्रसिकांच्या सेवेला मोठ्या आभि-मानाने सादर करीत आहे

मंडळाची घटना करण्यात जसे बन्सीधर ' प्रमुख, तसेच महाराष्ट्रसि-कांची मंडळातर्फे सेवा करण्याचा मान मिळविण्यांतदेखील बन्सीधरांचा नंबर पहिला ! बन्सीधरांनी मंडळाला पुढे आणावे आणि मंडळाने बन्सीधरांना पुढे आणावे हे परस्परांचे रहस्य फार गोड आहे. बन्सीधर मंडळाचा मोहरा आहे बन्सीधर व मोगरा याचा परिचय स्वतंत्ररीत्या दुसरीकडे करून दिला आहे बन्सीधरांच्या मोगराच्या योग्यता रसिक ठरवितीलच ! पण मंडळाला मोगरा अत्यंत भूषणावह वाटता आणि त्याच्याबद्दल व बन्सीधराबद्दल आभि-मान वाटतो मंडळाचा असा पूण आत्मविश्वास आहे की, ' बन्सीधरांच्या मोगराने महाराष्ट्र-सारस्वतांत एका उत्तम रत्नाची भर पडेल, व मोगरा आधुनिक मराठी खडकाव्यांत उच्च दर्जाचा ठरेल. '

बन्सीधरांचें आणि भोगण्याचें कल्पनारम्य वैशिष्ट्य हेंच कीं, भोगण्याचा व महाराष्ट्र-रसिकांचा परिचय नाही. भोगरा कोणत्याही नियतकालिकांतून प्रसिद्ध झाला नाही. त्यानें रसिकांची आवड अजभावली नाही, तरीही मोठ्या घैर्यानें स्वतः पुस्तकरूपानें बन्सीधरांचा भोगरा प्रसिद्ध होत आहे. महाराष्ट्ररसिकापुढें भोगरा आणतांना मंडळाला निरुपम आनंद होत आहे. श्रीशारदेचा आणि रसिकांचा मंडळावर सदा शुभाशीर्वाद असावा हीच प्रार्थना !

रामदास नारायण नाईक चिटणीस

भाऊबीज. }
तारीख ३-११-२९. }

विद्या-विहारमंडळ, तुकारामाश्रम, टिळकवाडी.
पुणें नं. २.

रहस्य.

प्रस्तुत काव्यपुष्प जनतेपुढें आणावयाचें तें एखाद्या दर्दी बाग-
वानाकडून आणावें या हेतूनें श्री. बन्सीधर यांनीं तें माझे जळगावचे
मित्र, कवि श्री. के. म. सोनाळकर वकील आणि तत्त्ववेत्ते यांजकडे
पाठविलें; त्या काव्यास प्रस्तावना लिहावी, म्हणून श्री. सोनाळकरांनीं
तें वाचलें व प्रस्तावना लिहिण्याचा प्रयत्न केला, पण सदर काव्यास
प्रस्तावना लिहिण्यास आपण असमर्थ आहोंत, म्हणून त्यांनीं मला
पत्र लिहिलें. त्या पत्राचे दोन भाग असून एक सकाळीं व एक
संध्याकाळीं माझेकडे आला ! आणि तीच रहस्यमय प्रस्तावना
असें समजून त्याचीं पत्रे जशींच्या तशींच दिलीं आहेत.
काव्य-वाचनानें झालेल्या आपल्या मनस्थितीच्या कोरीव प्रतिबिंबा-
पेक्षां काव्याला अधिक चांगली प्रस्तावना कोणती असणार ?

३४२ सदाशिव, पुणें } कॅप्टन्-अनंत कृष्ण नूलकर,
जळगांव ता. २०।१०।२९. } एल् एम्. अँड रस्.

प्रिय × × × × यांस सा. न. वि. वि. श्री. बन्सीधर यांच्या
'मोगरा' काव्यास प्रस्तावना लिहिण्याचा मी कालपासून प्रयत्न
करीत आहे. आज पहांटे चार वाजल्यापासून उठलों व लिहायला
बसलों, परंतु माझ्या दुर्दैवानें लेखनास जी मनस्थिति (Mood)
असावी लागते व जी एकाग्रता लागते ती साध्य झाली नाही. अत-
स्फूर्ति गून्य झाल्यामुळे निर्जीव शब्दांच्या डोलान्यानीं प्रस्तावना
लिहिणें मला कसेसेच वाटतें. अलीकडे माझ्या अतःकरणांत भावना
मृत होऊन केवळ तिचें स्मृतिपिशाच मात्र हृदयाच्या थडग्यात वावरते
आहे. अर्थात् हा भूताचा नाच म्हणजे काव्यानुकूल परिस्थिति खास
नव्हे. पूर्वस्मृतीच्या जोरावर एकाद्या काव्यातील भावना जरी मी क्षणमात्र
अनुभवूं लागलों, तरी दुसऱ्या क्षणीं निखाऱ्यावर पाणी ओतल्यामुळे त्याचे
जसे कोळसे होतात; त्याप्रमाणें क्षणमात्र उद्भूत होणाऱ्या भावनाचे

कोळसे होतात. कसेंही असलें, तरी ही मनस्थिति लपवून ठेवण्यात अर्थ नाही; व या मनस्थितीच्या अभावीं कोमल भावनांत शिरून भावनामय प्रस्तावना लिहिणेंही शक्य नाही. मनाची एवढी खात्री झाल्यावर शारदादेवीचा वेणीसंहार (!) करणारा दुःशासन मात्र मी होऊं इच्छित नाही. तिच्याच कृपाप्रसादानें जरी तिनें भावनेचें वाटोळें केलें असलें, तरी तत्त्वज्ञानाची धगधगीत आग ठेविली गेली आहे; व याच तिच्या कृपेच्या जोरावर तिनें आंखून दिलेल्या प्राताबाहेर न जाण्याचें मला ठरविणें भाग आहे. श्री. बन्सीधर यांना माझ्या नकारानें वाईट वाटेल, हें मी जाणून आहे, पण तेही प्रतिभावान् कवि असल्यामुळें भावनेची योग्यता व तिच्या अभावीं वाटणारी विषण्णता ते जाणूं शकतील. मी कवि नव्हे, काव्यरसिकही नव्हे; तर रुक्ष तत्त्वज्ञानाच्या वाळवंटांत शारदादेवीच्या रोषानें—अगर कृपेनें—भटकणारें एक पिशाच आहे. मला क्षमा करा. प्रस्तावना लिहिण्यास मी असमर्थ आहे. मी हें पत्र अत्यंत खिन्न अंतःकरणानें लिहित आहे. 'मोगरा' काव्यांतील श्रीधराप्रमाणें मांही भावनेच्या समाधीवर अश्रुवर्षावच करीत आहे. अर्थात् चिरशांति घेणारें धडग्यांतील भावनेचें पिशाच उकरून काढण्याचें अमानुष कृत्य मला करतां येणार नाही. कळावें.

आपला प्रेमाभिलाषी,

के. म. सोनाळकर वकील, जळगांव.

प्रिय x x x सकाळीं पाठविलेल्या पत्राच्या शेवटीं खालील दोन ओळी घालाव्या.

दिव्य अत्यंतिक तरल भावना ना ।

स्थूल शब्दाचा देह साहवेना ॥

ता. २०।१०।२९.

आपला प्रेमाभिलाषी,

आप्पा.

वन्सीधर.

बन्सीधर व मोगरा.

मोगरा आणि बन्सीधर व बन्सीधर आणि मोगरा ही रसिकांची उत्कठा वाढविणारी जोडी महाराष्ट्र-सारस्वतात निर्माण होते असलेली पाहून खऱ्या जातिवंत शारदोपासकांना आनंद झाल्याखेरीज रहाणार नाही. बन्सीधरासाठी मोगरा नसून मोगऱ्यासाठी बन्सीधराना पुढें यावें लागत आहे, पण मोगरा म्हणताच बन्सीधर आणि बन्सीधर म्हणताच मोगरा एवढ्या सकुचित क्षेत्रातच रसिकांच्या विशाल जिज्ञासेची व्याप्ति होऊ शकत नाही, हें खरें आहे. पण मोठ्या दुःखानें म्हणावें लागत आहे की, जोंपर्यंत नियतकालिकांच्या साहित्यसृष्टीत कलेची अवहेलना थावत नाही, तोंपर्यंत अशा जिज्ञासा तृप्त होऊ शकत नाहीत. सपादकांची वैयक्तिक खुशी नाखुशी हीच 'साहित्याची विल्हेवाट' अशा तऱ्हेचा जुलूम आज विनहरकत सारस्वतात चालू आहे, आणि त्यामुळें मराठी रसवंतीच्या वैभवावर पाहिजे तसा प्रकाश पडत नाही. मोठमोठीं मासिकें चालविणारे घमंडखोर सपादक आणि त्यांचे सांप्रदायिक हेच आमच्या अभिनव सारस्वताच्या उत्साही जीवनाचे काळ आहेत.

श्री. बन्सीधर हे एक उदयोन्मुख कवि असून अगदीं अनपेक्षितपणें महाराष्ट्ररसिकांच्या पुढे आले आहेत. त्यांच्या काव्याचा अभ्यास आणि साहित्याचा व्यासंग जरी बरेच दिवसांपासून चालू असला तरी नियतकालिकांच्या जगावर बहिष्कार घातल्यामुळे ते महाराष्ट्रसारस्वताला आज नवखेच आहेत. तेव्हा अर्थातच मोगरा हे बन्सीधर कवींचे काव्य आहे यापलीकडे आणखी काय ओळख करून देणार ?

साहित्य आणि सारस्वत या आपद्ग्रस्त जीवनाचा विचार केला तर अभिनव सारस्वताच्या कर्तृत्वाला उत्तेजन देणे हेंच खरें वाङ्मयाच्या उन्नतीचें लक्षण आहे. पण पुढें येणें यात निवळ उतावळेपणाच भरून आहे, अशीच खुळी समजूत होऊन बसल्यामुळें किती तरी उत्कृष्ट प्रसव आज हस्तलिखित चोपड्यातून कुचवत पडले

आहेत, यात वाङ्मयाची मोठी हानि आहे. पण तिकडे कोणाचेंच लक्ष पोंचत नाही, हें मोठें दुर्दैव आहे. साहित्यजीवन आणि आपत्ति याचें साहचर्य फार पुरातन असून तें असेंच सनातन राहिल अशी खात्री आहे. मानसिक व शारीरिक दुःखें आणि आधिभौतिक आणि आधिदैविक आपत्ति याबरोबरच साहित्य-दौलतीवर पडणारा घाला ही एक अत्यंत हृदयस्पर्शी आपदा आहे, आणि बन्सीधराच्या आपद्ग्रस्त जीवनांत यशा तऱ्हेच्या आपत्तीनें मात केली आहे. सरासरी १५० भावगीतांचा बन्सीधराचा कवितासंग्रहच एक वर्षापूर्वी हरवला असून आजपर्यंत अनेक प्रयत्न करूनही तो हातीं आलेला नाहीं, व बरीच चौकशी केल्यावरही शेवटी त्या बाबतींत निराशाच दिसत आहे.

मोगरा काव्याचा शब्दसंग्रह रमणीय असला तरी त्याचें कथानक सत्य-सृष्टींतलं हुबेहूब चित्र असून रसिकांच्या सोईसाठीं त्याला कल्पनासृष्टीचा साज चढवला आहे. ' प्रथमदर्शनी प्रेम ' हा काव्याचा प्रधान हेतु असून भावना व व्यवहार यात केवढा विपर्यास पसरला आहे, हें निवेदन करणें हेंच त्याचें प्रयोजन आहे.

' Love at the first sight '

प्रथम दर्शनी प्रेम हीच रहस्यमय सुरुवात ' मोगरा ' काव्याची असून व्यावहारिक जीवनाची जरापयता

हाच काव्याचा हृदयस्पर्शी शेवट आहे. प्रथमदर्शनी प्रेम हें भावनाप्रधान जीवनातील एक हृदयगम दिव्य आहे. या दिव्याच्या विद्युत्स्पर्शानें प्रथमतः अंतःकरणातील गाभीर्य नाहीसें होऊन एक प्रकारचें असह्य अस्वास्थ्य निर्माण होतें आणि त्यांत आशा आणि उत्कठा यांची विवेकाशीं—विकाराची—झुज सुरू असते. विवेकाचा वरचढपणा साहजिकच हितपरिणामी असतो, पण आशा आणि उत्कठा या कोमल आणि हळुवार भावनाची प्रत्यहीं होणारी कुचबणा जीवनात अधिकाधिक नैराश्याची भर घालीत असते. हाच प्रेमी जीवाच्या जीवनातील निर्वाणीचा काळ असतो. कुठल्याही प्रकारचें तत्त्वज्ञान ऐकायला या वेळीं अंतःकरण तयार नसतें. कसल्याही विचारसरणीनें चित्ताची समजूत पटत नाहीं; आणि काय वाटेल ते केलें तरी मनाला समाधान लाभत नाहीं. प्रथमदर्शनी प्रेम

हैं एक अनंत अविनाशी दिव्य, त्याची प्राप्ति हा चित्ताचा निदिध्यास, त्याची इष्टसिद्धि हें समाधान आणि त्यातच ऐहिक जीवनाचा शेवट हेंच त्याचें उदात्त अंतिम ध्येय. प्रेमाचें ऊज्वल स्वरूप याहून अधिक निराळें काय असणार ?

प्रथमदर्शनी प्रेमानें बद्ध होणाऱ्या उभय जीवांच्या आत्म्यातील दिव्याची उत्कटता हाच त्यांच्या दृष्टीमिलनाने निर्माण होणारा प्रीतिदिव्याचा साक्षात्कार, म्हणजे प्रेमाची उत्पत्ति हेंच दृष्टीमिलनानें घडणें कार्य. तेव्हा अर्थातच एकदा उत्पन्न झालेल्या प्रेमाची वाढ ही होणारच. तें निर्माण झाले त्या मूल स्वरूपातच पुढेंहि रहावें अशी अपेक्षा बाळगणें, अनैसर्गिक आहे. बीजाकुरानें निर्माण झालेल्या प्रेमाचा विकास होऊ लागल्यावर उभयांच्याही अंतःकरणाला परस्परांच्या निकट सान्निध्याविषयीची प्रेमोत्कटता वाढू लागवी हा निसर्गधर्म आहे, आणि त्या उत्कटतेचें रूपांतर अव्याहत साहचर्याची इच्छा बाळगण्यात व्हावें हा त्या प्रीति-दिव्याचा उज्ज्वल प्रभाव आहे. दिव्यत्वाचा हा गुणधर्मच आहे कीं, त्यांच्या सान्निध्याविषयीची आतुरता अनावर व्हावी. एवढेंच नव्हे तर त्यात विरून जाण्याचाही मोह वाटावा. प्रथमदर्शनानंतर प्रेमाची उत्कटता वाढत जाऊन साहचर्याची हाव निर्माण होणारच आणि तशी निर्माण झाली म्हणजे विवाहाचे विचार मनात येणारच, आणि त्यांना पुरेसा वाव मिळाला तर प्रीतिमिलनाची अधीरता अर्थातच वाढणार. पण तसा तो मिळाल्यावरही अगदी अनपेक्षित सकटें निर्माण झालीं तर अशा वेळी व्यवहार आणि भावना यातील विपर्यस्तपणा लक्षात घेऊन उच्छृंखल होऊ लागलेल्या भावनाना एकदम पायबंद घालून अंतःकरणाला पावित्र्याचे ओजस्वी पाठ शिकविले पाहिजेत. पूर्णावस्थेप्रत पांचविलेल्या भावना एकदम बदलणें शक्य नाहीं, हें तितकेच खरें, पण आत्मसयमनाच्या वेदना सहन करून योगनिग्रह आचरला पाहिजे. हेंच रहस्य 'मोगरा' काव्यात वैशिष्ट्याने दाखविलें आहे.

प्रथमदर्शनी प्रेमाच्या दिव्यानेच 'मोगरा' काव्याला सुरुवात झाली असल्यामुळें सुरुवातीलाच परडी उधळून साडलेलीं फुले सबंध काव्यभर जागोजागीं विखुरलेलीं आहेत. पहिल्या दोन पाकळ्यांत दृष्टीमिलन आणि ह्यामुळें उभयता आत्म्यांना मिळालेले 'जैरे जादोलन' याचा आविष्कार आहे.

पहिल्या पाकळीत सविधानकाच्या माडणीमुळे काहीं ठिकाणीं वर्णन क्लिष्ट वाटत असलें, तरी पाकळीची सुरुवात आणि तिचा शेवट नितांतमधुर व हृदयगम आहे. आणि सरलेच्या भावमुग्ध अतःकरणातील रमणीयता जागोजागीं फारच मार्मिकतेनें चितारलेली आहे.

मद वायु जरि पदर उडेना तरिही सावरिते

परडी हातांतली उगाची आवळुनी धरिते

या ओळीतील भाव-सौन्दर्य अतीव सुंदर आहे. सरलेच्या भावमुग्ध अंतःकरणाचा परिपोष कवीला जितक्या मार्मिकतेनें साधला आहे तितकाच श्रीधरच्या स्वैर वृत्तीतील उच्छृंखलपणादेखील फारच खुबीने वर्णिला आहे.

पुढें चालतो, मागे बघतो मधेंच थावून

पुनः पुन्हा जणु घुटके घेतो अधीर होऊन

तिसऱ्या पाकळीत घडून आलेला वसताच्या जीवावरचा प्रसंग प्रथम-दृष्टिमीलनानें अनुभविलेल्या प्रेमाला अधिकच पोषक होतो. श्रीधरच्या धाडसामुळे वसताचे प्राण वाचले, ही सर्वांची खात्री पटून तो सर्वांनाच प्राणाहून प्रिय वाटू लागतो, आणि यामुळे श्रीधरचा सरलेच्या अतःकरणात उत्पन्न झालेला जिह्वाळा सरला-श्रीधराच्या अखड साहचर्याला आणि प्रेम-वृद्धीला कारणीभूत होतो. उभयतांच्या निकट साहचर्यासाठीं घडवून आणलेला हा प्रसंग वस्तुस्थितीइतकाच सहजपणा निर्माण करितो.

चवथ्या पाकळीतील सरलेचा फुलाशीं चाललेला सवाद फारच मनोरंजक आणि भावोत्कट आहे. त्या सवादात एकदा प्रेमानें, एकदा लाडीकपणानें, एकदा रागानें, एकदा उत्कंठेनें तर एकदा हृदयानें त्या फुलाला आळविण्यात सरलेनें दाखविलेलें भावचातुर्य रमणीय आहे. कवीच्या स्वतंत्र प्रतिभेचा हा स्वैरविलास फारच हृदयगम आहे. ठिकाठिकाणची सृष्टिशोभेचीं वर्णनें फार सुंदर आहेत. लावण्य पाकळी पाचवी रसमधुर आहे. उभय जीवांच्या प्रीतिरहस्याला आलेलें उधाण अनावर आहे. तरुणांच्या अतःकरणांतील रहस्यच फुटून कोठेंही ओसरतें, पण स्त्रीहृदयाचे व्याकुळ रहस्य तरुणाहून अधिक नाजूक असतें. स्त्रीहृदयाचें गुपित फार अगाध असतें. लज्जा, विनय आणि पावित्र्य यांच्या गांभीर्याखालीं स्त्रीहृदयाचा उतावळेपणा झाकला जातो. उद्यानातील सौंदर्यशोभेचें वर्णन

फारच बहारीचें आहे. सरलेच्या स्वभावातील उतावळेपणा कल्पनारम्य आहे. मोगन्याने दिलेले बाण कवि-कल्पनेचा रम्य विलास सुचविते. प्रियकराच्या हृदयस्थ मूर्तीची मधुर चिंतनात लागलेली समाधि श्रीधरच्या प्रत्यक्षच आकस्मिक येण्याने आणि 'माळ कशी शोभे?' या विनोदप्रचुर पृच्छेने भग पावते. आणि शृंगाराला रग भरतो. या ठिकाणी उभयातील प्रेमाच्या पवित्र लपडावाला सुरुवात झाली आहे. उभयातील या निकट साहचर्या-मुळे व प्रणयलीलामुळे त्यांच्या परस्पर सबधाला प्रियाराधनाचें स्वरूप येऊ लागले आणि म्हणून आता आपला विवाह होणें फारसें शक्य नाहीं अशीच त्यांची भावना दृढ होऊ लागली. हे सर्व प्रकार इतक्या राजरोसपणे घडत असता नारायणरावाला याची दखल नसेल असें गृहित धरवत नाहीं. ही गोष्ट नारायणरावाला जरूर माहित असली पाहिजे, पण यावेळीं त्याला त्याबद्दल एवढेसें वैषम्य वाटलें नसावें.

‘परिमल’ पाकळी सहावी मधुर आहे. श्रीधरच्या नष्टवैभवाची विषण्ण स्थिति फारच हृदयस्पर्शी आहे.

‘अडकुन पक्षी पख हालवी फडफडुनी सगळे’

या एकाच ओळींत श्रीधरच्या जळफळत्या जीवनाची मूर्त कल्पना उभी केली आहे. शरदतूचें वर्णन नितांतसुंदर आणि चटका लावणारें आहे. एकाद्या अडाण्याला जरी तें वाचून दाखविलें तरी त्याला उक्तट आनंद होईल इतकें ते सहजसुंदर आहे. सरलेची विजयादशमी, औक्षणाची पूर्व-तयारी फारच खुमारीची आहे. प्रीतिपुष्पाचा प्रफुल्ल विकास ह्या थाटा-माटांत भरून राहिला आहे. औक्षणाचा प्रसंग, वसताचा विनोद, श्रीधरचें गाभीर्य आणि सरला-हृदयाची उत्फुल्ल अवस्था यांच्या गोड समिश्रणानें फारच रम्य मनोहर वाटतो. प्रीतिभक्तीची भेट अर्पण करताना परस्परांना चुकून झालेला परस्परांचा स्पर्श उभयांच्या भावशृंगारातील रम्य आविष्कार उकलून दाखवित आहे.

पाकळी सातवी. आशेच्या स्वैर भरारीनें सरला श्रीधर भावी जीवनाचे मनोरे रचीत होते, तर इकडे नारायणराव मोठमोठीं स्थळें हातचीं जाऊ नयेत म्हणून चातुर्मास उलटण्यापूर्वीच लग्नाच्या बोलाचालीत गडून गेले होते. नारायणरावाचा रुबाव फार झोंकदार आहे, पण स्वभाव माल अतिशय हीन-

दर्जाचा आहे. आपल्या मुलाचे प्राण वाचविणारा श्रीधर त्याला निवळ सरले-
बरील प्रेमाच्या कल्पनेमुळे वैन्यासारखा वाटू लागतो. तो नजरेसमोरही
नसावा अशी त्याची प्रवृत्ति होऊ लागते. केवळ 'पैशा' च्या अभावीं श्रीधर-
सारखा अनुपम वर नारायणरावाचा जावई व्हायला अपात्र ठरतो कोण
हीन दर्जा ?

लग्न नव्हे तें, विकली जावी हुड्यावर काया

हेंच आमच्या समाजाचें ब्रीद. तरुण तरुणींच्या भावनाची जराही कदर
न बाळगता केवळ व्यावहारिक दिमाखासाठी लग्नाचे 'फार्स' करण्यात येतात.
एका पैशाखेरीज दुसऱ्या कसल्याही वाजूचा विचार लग्ने घडवून आणताना
करण्यात येत नाही

नारायणराव सरलेसाठी कृष्णपुरीचा दत्तक जहागीरदार वर म्हणून नियो-
जित करितात, आणि आदणासाठी एक गाव इनाम, शिवाय हुडा,
कर्णी वगैरे सर्व देण्याघेण्याच्या अटींवरून सोडरसबध मुक्रर होतो. पण
विचान्या सरलेला याची दखलही नसते. ती श्रीधरलाच देव मानून
त्याच्या मधुरचितनांत भावी सुखाचे माडे खाण्यात गर्क असते. लग्न हें
एक दिव्य आहे, पण त्याबद्दल समाजात कोण बेफिकीरी दिसून येते, याचें
वर्णन फारच सुंदर आहे.

विवाह म्हणजे जीवशिवाची जगतावर भेट

या ओळीवरून लग्नमागल्याची महति पटते.

मधुस्त्राव. पाकळी आठवी. शरदश्रीच्या प्रफुल्ल वनसौंदर्याबरोबरच
सरला श्रीधरातील प्रीती, आशा-उत्कठतेच्या मोहनमजिन्यांनीं बहुरू लागते.
उभय जीवांच्या प्रणयभावना अधिकाधिक आतुर होऊ लागतात, आणि
आशावादी मन उच उच भरान्या घेऊ लागतें. अतःकरणात चैतन्याच्या
गोड ललकाच्या उठू लागतात व नसानसातून सुधामृताचे लोट वहात
असल्याचा भास होऊं लागतो. पण अशा ऐन वेळी कवि मधूनच सुच-
वितो की,

हेतुसफलता नाही तोंवर धडपड ही सारी

भावनांतली गोड माधुरी चित्त पुढें सारी

हे तत्त्वज्ञान प्रणयी अतःकरणाना पटणार नाही, पण विचाराना चालना

दिल्याखेरीज राहाणार नाही. शरदतूचें पहाटवर्णन अत्यंत गोड आहे. नर्कचतुर्दशीची प्रातःशोभा फार बहारीची आहे. भावनेतील लालित्य आणि कल्पनेतील ध्वनि हा तर मोगरा काव्यातील विशेष आहे. मधुस्त्रावातील वर्णन सबंध काव्यात और आहे. मेजवानीचा थाट जिभल्या चाटायला लावणारा आहे. पक्कान्नाची रेलचेल आहे. सरलेची धादल आणि वसताचा विनोद यानीं मेजवानीला रमणीयता आणली आहे. प्रथमदर्शनी प्रेम हा 'मोगरा' काव्याचा आत्मा असला तरी स्त्री-हृदयाचे नाजुक भाव-विष्करण, आणि अतःकरणाचा परिपोष, हीं त्याचीं प्रधान अंगें होत. ही गोष्ट लक्षात घेतली तर सरलेचा सहजरम्य अभिनय कवीने ठिकठिकाणी पुनरुक्तीने पण विवक्षित पद्धतीने कसा वर्णिला आहे हे मार्मिक रसिकाच्या ध्यानात आल्याखेरीज राहाणार नाही.

दिवाळीचें प्रीतीभोजन आटपलें. आता यापलीकडे प्रीतीच्या विलासाची आणिक काय पायरी शिल्लक राहिली ? पण भवितव्याची भीति माणसाला पदोपदीं नडत असते.

मूढ मनाला भविष्य-वार्ता उमजेना काही

अनंत आशा डोकावति मग आशामय हृदयीं

सरला—श्रीधरांची हुबेहुब तीच अवस्था झाली. परस्परावाचून परस्परांना करमेनासे झाले. पण आपणा उभयतात अजून देवाची इच्छा उभी आहे, या कल्पनेनें त्याची भवितव्याबद्दलची भीति वाढत जाऊन त्यांना निराश वाटू लागले. क्षणजीवी विरहाच्या क्षणभंगुर भावनांनीं श्रीधर वेडावून गेला. त्याला आज जगांत सरलेखेरीज दुसरें तिसरें काहींएक दिसेना.

पथ चालता दिसला त्याला शालू तसलाच

सरला भासे दृष्टि बावरी होई तेथेंच

कीं सरलेची चाल चालते ललना अन्य, पथीं

सरला वाढुन शब्द घोळती अधरीं परि भ्राती

ही हृदयस्पर्शी मनःस्थिति तर बहुतेकांच्या अनुभवाची असेल.

सध्यासमयाच्या सृष्टिसौंदर्याचें, अस्तोन्मुख दिवाकराच्या मावळत्या प्रकाशकिरणांचें, घरट्याकडे धावत सुटलेल्या भरारत्या पक्ष्यांचें, रगमनोहर इद्रधनूचे, म्लानवदन होउ लागलेल्या कमल-पुष्पांचें, देहभान विसरून

कमलातल्या गधमोहन परागातच गुरफटून राहिलेल्या मधुपाचें, वनवेलीचें, पानफुलाचें वर्णन फारच सुंदर आहे. शब्दगौरव वाखाणण्यासारखे आहेत. लतामडपात बसलेल्या सरलेचें स्थितिचित्र फारच नाजूक शब्दात वर्णिलें आहे. मोगरवेलीवरील तिच्या उत्कट प्रेमाला पुन्हा या ठिकाणीं विपुल बहार आला आहे. त्या मोगरवेलीचीं सुमन-मौक्तिकें वेंचून ती पुन्हा पर्युत्सुक अतः-करणानें लताकुजात जाऊन बसली. केस पाठीवर रुळत होते, अतःकरणात प्रीतीचे मज्जु भाव निनादत होते, गात्रागात्रातून आशेचा सुधावर्षाव होत होता, अचल दृष्टी मोगन्यावरली प्रमासौंदर्य लुटीत होती, आणि अतःदृष्टी श्रीधरचें स्मृतिचित्र डोळ्यासमोर उभे करून प्रीतिपुष्पानी पूजा बांधीत होती. सरलेच्या या बेभान अवस्थेचें वर्णन अत्यंत सुंदर आहे. प्रीतीच्या मधुर चिंतनात—दिव्यप्रेमाच्या गोड तर्दीत—तिच्या सगळ्या भाववृत्ति विरून गेल्या.

वृत्ति हारली, तोंच झाकले नयन तिचे कोणीं

येउ नये बाहेर झाकलें मोत्याचे पाणी

मोगन्यातील नितात मधुर श्रृंगारविलासाची ही परिसीमा आहे. श्रीधरच्या प्रणयभावनाचें हे अत्युत्कट उदात्त स्वरूप आहे. डोळेझाकीचा हा प्रसंग रसिक अतःकरणाना प्रीतिश्रृंगाराच्या प्रफुल्ल विलासानें भुरळ पाडणारा आहे.

नुसत्या कल्पनेच्या वातावरणात सरला-श्रीधराच्या प्रीतीला आज परस्परच्या हृदयवल्लीकीवर मज्जुझकार छेडायला सापडले. भावनांच्या अतःरिक्षात उफाळणाऱ्या उभयतांच्या उत्कठाना आजच्या प्रेमाच्या परब्रह्म-स्वरूपाचा आत्मसाक्षात्कार लाभला. पण हाय ! त्याची परिसीमा इतकीच होती. दृष्टिमीलनाच्या दिव्यतेंत निर्माण झालेल्या प्रीतिदिव्याची सौख्यसीमा इतकीच होती. आणि पुढें कारुण्याचा अनंत व्यामोह पसरला होता. सरला श्रीधरातील हें प्रीतिदिव्य पार्थीवाच्या मृण्मय स्पर्शानें काळवडून न जाता अधिक तेजस्वी झालें. आणि त्याने त्या उभयतांच्या पार्थीव-मीलनाचा धिक्कार केला. या दैवी कोपाच्या आधाराने नारायणरावाची हौस काव्यात उभी राहिली, आणि सरलाश्रीधराच्या मीलनात दैवाची खडतर इच्छा येऊन पडली. सरलेची प्रीति-दौलत निसर्गानें लुटून

घेऊ नये, तिच्यातलें जडजवाहीर ओसडून जाऊ नये, म्हणून विचान्या श्रीधरनें तिचे डोळे झाकून घेतले. पण हाय ! यामुळें केवढी भयकर आपत्ति ओढवली. प्रीतिदिव्याच्या सरक्षणाची ही अधिरता श्रीधरच्या आगलट येऊन परस्परांच्या सुखस्पर्शानें उभयातील प्रीतिदिव्याचा ब्रह्मानंद आज पार मावळला आणि कारुण्याचा कहर उभयाच्या सौख्यविनाशाला कारणीभूत झाला. पुन्हा म्हणून सरलेच्या स्मित कटाक्षाचा दिव्यानंद श्रीधरला अनुभवायला मिळाला नाही, आणि सरलेलाही श्रीधरच्या प्रेमदर्शितातील भावसुख लाभलें नाहीं.

प्रथम दृष्टी—मीलनापासून वाढत गेलेली प्रीतीची उत्कठा ' मधुस्त्रावात ' डोळेझाकीच्या श्रृंगाररम्य विलासानें उत्कट झाली, आणि येथून पुढें श्रृंगाराला ओहोटी लागली, व कारुण्याला भरतें येऊ लागलें. वसताची म्लान चर्या श्रीधरच्या अस्वास्थ्याला कारण झाली, आणि—

पुन्हा पण असा दिसेल कां मज होरा परतून ?

या दु खोद्वारानीं नारायणरावाचा निष्ठुर निश्चय ध्वनित केला. सकाळीं प्रीतिभोजनाचा प्रसंग घडल्यानंतर सध्याकाळपर्यंत वसताच्या इच्छा-अपेक्षा पार विरून जाऊन तो अश्रु गाळण्याइतका निराश होतो, याचे मोठें आश्चर्य वाटतें, पण नारायणरावांनीं लपवून ठेवलेली हकीगत कशामुळें तरी उघडकीला येऊन वसताला कळली असावी, असा अदाज दिसतो. पण एवढी गोष्ट खरी कीं, लग्नाची वाटाघाट सरलाश्रीधराना कळवू नये, निदान लवकर तरी कळू नये, अशी नारायणरावांनीं खबरदारी घेतली असावी, इत्यर्थ, कारण काहीं का असेना पण आता मोगन्यातील आनंदाचे झोत वाहून गेल, आणि कारुण्याचे झझावात घोंघावू लागले. प्रफुल्ल बहरानें उमललेला ' मोगरा ' येथून पुढें कोमेजू लागला, आणि त्याच्या पाकळ्यांवर वायूत विरलेल्या दिव्याचे द्रवविंदु टपकू लागले. वर्मीं घाव बसलेला ' मोगरा ' कालकोषाने शेवटीं विशीर्ण झाला, पण त्याच्यावर टपकणाऱ्या द्रवविंदूच्या शीतल तेजाने त्यात विश्वरहस्याचें ' दिव्यत्व ' निर्माण झालें. ' मोगरा ' गोड ललाच्या वातावरणात विरून गेल्या व विशीर्णतेचे करुण हुकार काव्यात उठू लागले. आठव्या पाकळीपर्यंत विपुल बहरानें फुललेला निसर्ग आता नवव्या पाकळीपासून करपू लागला. रसवतीचे मजुल आलाप आता भेसूर येऊ लागले.

नव्या लतेची नूतन कलिका खुलली नाजूक
 चुरगळली, मातीस मिळाली, विरली मातींत
 या दोनच ओळींत सरलेच्या जीवनाचा आटोप होऊ लागला. हाय ! एक
 पैसा एवढा भयकर विपर्यास करू शकला. पैसा-पैसा-पैसा. कोण जहरी
 चीज ! अरेरे !

पैसा जीवन, जगतीं मोहन-मंत्र एक पैसा
 आणि त्या पैशावर उभी राहिली सरलेची काया
 काय हें पैशाचे विराटस्वरूप !

पैशाची घमैंड, पैशाची रग, पैशाची धुद अशीच वेदरकार असते.
 तिला स्वतःच्या बडेजावापलीकडे इतराच्या सुखाची कधीच पर्वा वाटत
 नाही, व म्हणून भावनाप्रधान जीवाना अशा स्वार्थी जगात सुखानें जगण्याचा
 अधिकार नसतो. त्याचें जीवन निवळ जजाळवाणें असतें.

भाऊबीज आली. बहीणभावातील कोण सुखसोहळ्याचा दिवस ! पण
 वसत आणि सरला याना आजची बीज कल्पनारम्य जीवनसौख्यावर
 तिलाजलि वाहणारी वाटली. दोघाच्याही नेलातून अश्रूची धार खडत
 नव्हती. निराश विचाराच्या विषण्ण काहूरानी सरलेचा ऊर दडपून गेला.
 आई, बाप कुणाचे नाहीत, जो तो आपल्या स्वार्थासाठीच आहे, हें भीषण रहस्य
 तिच्या लक्ष्यात येऊन चुकलें. आपलें अतःकरणच आपल्याला जे सुख
 देईल तेंच खरें सुख चाकीच्या लटक्या गोष्टी होत, हें तिला पटलें. ती
 उठली आणि ज्यावेळीं जगातले बहीणभाऊ औक्षणाचा आनंद लुटण्यात
 गर्क झाले होते, त्या वेळीं ती आपल्या मोगरवेलीजवळ गेली, आणि तिनें
 तिला आपल्या करुणाश्रूनी मनसोक्त न्हाऊ घातलें; आणि अतःकरणाची
 तीव्र वेदना, जीवाची व्याकुळ तळमळ शांत होईपर्यंत आपल्या प्रीति-
 रहस्याचा विलाप तिच्याजवळ ओकून टाकला, आणि मोठ्या बाणेदारपणानें

‘ नको मला सम्राट जरी तो देव स्वर्गांचा
 वाचस्पति जरि सरस्वतीचा, कुबेर लक्ष्मीचा
 प्रीतिसाक्ष तू हृदयसाक्ष तू साक्ष तुझी देवा
 दिला एकदा हृद्भावाचा सुखकारी ठेवा ’

आपलें हृद्गत ओकून टाकलें.

सरलेचा विलाप संपला. तिच्या मनावरील पार्थीवसंस्कार आता साफ पुसटून निघाले. मानवी विकार जळून खाक झाले आणि घाटावर साडलेल्या फुलाचा दिव्य परिमल आज तिच्या अंतःकरणांत दरवळू लागला. तिच्या अंतःकरणात कसला तरी लख्ख प्रकाश पडला आणि

प्रीतिभक्तिची नजर तुझी ही व्हावी साक्षीची

असे उद्गार तोंडातून बाहेर पडले, आणि ती मोगन्याचीं फुले वेचू लागली. तोंच वसंत तेथे आला. पुन्हा सरलेच्या मनाची चलबिचल झाल्यासारखी वाटली, पण ती क्षणिक होती. लागलीच दिव्य लकेरीचे पडसाद तेथे घुमू लागले.

भगिनी सरला श्रीधरची ती भगिनी विश्वाची

दंवाच्छादनातील सध्यासमयाचे वर्णन अतीव मधुर आहे.

‘विशीर्णता’ पाकळी १० सरला तर आता दिव्यस्वरूप झाली, पण श्रीधर अजून पार्थीवाच्या जजाळातच कुचबत होता; पण तो आज एकाकी होता. वसंत आपल्या निराशेत चूर. सरलेची तर विदेहावस्था झाली; आणि श्रीधर स्वतःच्या दुःखवेदना सहन करायला एकटाच उरला. कोणी येऊन समाधानाचे शब्द सांगेल अशी आशाच उरली नाही.

कोण जिवाचा पचीप्यारा, हृदया झुलवील ?

हा एकच हुंकार कानठळ्या बसवू लागला. रात्र पडू लागली. किड्यांची ‘किर्र’ ‘किर्र’ रातबोली सुरू झाली. भालू ओरडू लागले, आणि दिवाभीताचे भीषण घूत्कार विश्वाचे हृदय हालवू लागले. हाय ! हाय !! श्रीधरची कोण भयकर अवस्था झाली ? त्याचे भगलेले रहस्य त्याचा जीव फाडून खाऊ लागले. तो असहाय चित्ताने विव्दळू लागला, व त्याच्या मनात एकच एक कल्पना नाचू लागली, तो उठला. ज्या दिव्य समाधीने त्याच्या जीवनात हे दिव्य निर्माण केले होते, ज्या मंगल समाधीने प्रथमदर्शनी प्रेमाची मध्यस्थी केली होती, त्याच समाधीकडे आपल्या जीवनरहस्याची दादपुकार लावून घेण्याकरिता निघाला व तिच्यासमोर उभा राहून तळमळत्या अंतःकरणाने करुण किंकाळी फोडली—

‘नाहीं मीलन का खरोखर पुढे अती निराशाच का ?’ ह्या एकाच ओळीत श्रीधरचा सर्व विलाप साठविला आहे. या एकाच हुदक्याने

श्रीधरनें समाधि गद्गदा हालविली. पण हाय ! त्या समाधीला पाझर फुटला नाही. जी दिव्य समाधि अतःकरणाच्या तीव्र वेदना शांत करून घेण्याचें विश्रांतिस्थान वाटत होती, ती समाधि आज श्रीधरला निष्ठुर वाटू लागली. आणि म्हणून शोकावेगात त्यानें पुढील हृदयस्पर्शी उद्गार काढले.

दिव्याची प्रतिभा समाधि जगतीं ही दाविते मगलें
प्रीतीसाक्ष म्हणून भक्ति भरुनी ही पूजिली प्रेमलें
दैवाघात कधीं फिरू न शकतो, दिव्यांतही शक्ति ना !
नाहीं मीलन ना खरोखर पुढें अतीं निराशाच ना !

‘ विशीर्णतेतील ’ विरहतरंग शोकोन्मादानें डोळ्यात अश्रु उभे करतील. अश्रूच्या मनमुराद वर्षावानंतर नुसत्याच करुण निश्वासाचे प्रलयवात घोघावू लागतात.

मोगन्यातील ‘ दिव्यत्व ’ हा बन्सीधराच्या रसवतींतील जिवंत काव्याचा नमुना आहे. दिव्यत्वातील सुरुवातीचा एकेक शब्द अतःकरणात जाऊन भिडतो.

विलाप सपला, शब्द थांबले, पण अजून ह्रदके थांबेनात, अतःकरणांत जोराची हुडहुडी भरू लागली, जीव गुदमरू लागला, आणि सगळा धीर खचून गेला. तोंच कसलीशी काळी छाया त्याला हाललेली दिसली. आणि त्याला अधिकच निराशा वाटू लागली; पण ती सरला आहे असें कळल्यावर तो पुन्हा चालू पदावर आला व त्याचे विकार उफाळले. मात्र सरलेनें असें काहीं झणझणीत अजन त्याला घातलें कीं, प्रेमाच्या रम्य प्रसर्गांनीं फुललेला मोगरा जळजळीत ‘ विशीर्णतेनंतर ’ ‘ दिव्यत्वात ’ समाविष्ट झाला. सरलेनें प्रीतिदिव्याची महति ऊर्जस्वल वाणीने श्रीधरला पटवून दिली. परमेश्वर कोठें आहे हें जसें सागता येत नाही, आणि कोठे नाही हेंही सागता येत नाही, त्याप्रमाणेंच प्रीति कोठे व कशी आहे याचेंही उत्तर देतां येत नाही. अतएव प्रीति म्हणजेच परमेश्वराचें अनंत दिव्य स्वरूप अशी सरलेनें श्रीधरची समजूत घातली; हस्तांदोलन, चुबन व आलिंगन हीं प्रीतीमीलनाचीं साधने नसून पार्थीवाचे उपभोग आहेत. पार्थीवाचा त्याग हेंच प्रेमाचें प्रयोजन. निकट साहचर्याची उत्कठा आणि पार्थीव सयोगाचा अभिलाष या दोन भिन्न गोष्टी आहेत. सरलाश्रीधरा-

तील गुपित असेंच दिव्य होतें. पण व्यवहारातील यातायात पदोपदीं त्यांना नडल्यामुळें त्या प्रीतीदिव्याचा उलगाडा त्यांना झाला नाही. पण आज

प्रेमालिंगन गुपित उकललें तिथेच हृदयाचे
शिरें नमविलीं समाधिवरतीं वंदन दिव्याचें
अलकृग्रथितुन तोंच निघालीं सुमनें प्रीतीचीं
प्रीतिभक्तिची नजर श्रीधरा सरला भगिनीची

हा काव्यविलास नितांत सुंदर आहे. प्रीतीचें दिव्य तें हेंच. म्हणूनच 'प्रेमालिंगन गुपित उकललें तिथेंच हृदयाचे' प्रेमालिंगन गौप्य होतें, म्हणून त्यांना आजवर उकललें नाही. पण ज्या दोन जीवांत तें पतिपत्नी या नात्यानें घडलें असतें, त्याच दोन जीवांत तें बधुभगिनी या नात्यानें घडलें. त्यातील प्रीती उज्वल नाही असें कोण म्हणेल ? उच्च संस्कृतीच्या दोन अतःकरणात हा काव्यविलास कवीनें घडवून आणला आहे. ज्याची संस्कृति पवित्र आणि ओजस्वी असते, त्यांनाच हे दिव्याचे संस्कार लवकर पटतात. आणि त्यात नवल असें काहीच नाही, नवल आहे तें नवल पाहणाऱ्यांच्या मनोमालिन्याचेंच.

निराशा एकदा निश्चित ठरल्यावर अत्याचारी वृत्तीनें पुढें धाव घेण्यात काय हशील आहे ? मग अशा वेळी निराशेनें दग्ध होऊ पाहणाऱ्या भावनांना जर चांगलें वळण देण्याचे परिश्रम घेतले, तर वावगें असें कांहीच नाही, आणि म्हणून श्रीधरनें सरलेला तोंड भरून 'ताई !' अशी हाक मारली व तिनेंही तितक्याच प्रेमानें 'दादा !' म्हणून त्याच्या प्रेमाची परतभेट दिली. तर त्यात अनैसर्गिक असें काहीच नाही.

प्रथमदर्शनी प्रेमाचा हा शेवट अर्थातच वैवाहिक जीवनापेक्षा अधिक ऊज्वल आहे, यात शका नाही. मात्र याचा अर्थ असा नाही की, प्रथमदर्शनी प्रेमाचा शेवट विवाहात होऊ नये. तो तसाच व्हायला पाहिजे, पण जेथें समाजस्थितीचीं बधनें आडवीं येतील तेथें हाच मार्ग पत्करणें भाग आहे. भावना आणि व्यवहार यातला भेद फार नाजूक असल्यामुळें त्याचा येथेंच पूर्णविराम केलेला बरा.

'मोगरा' काव्याविषयी श्री. बन्सीधरांबरोबर चर्चा करिताना काव्यात मला आढळून आलेल्या मात्राभगाबद्दल त्यांनीं असा खुलासा केला की,

सहजसाध्य अर्थहानि करण्यापेक्षा क्वचित् ठिकाणी असलेला छदोभंग तसाच ठेवणें अधिक श्रेयस्कर आहे, आणि कुणालाही ही गोष्ट पसत पडल्या-शिवाय राहाणार नाही. कारण, खरा रसिक गण, मात्रा, यमक यात न गुर-फटता काव्याच्या मूळ भावनात तल्लीन होतो. असो.

विद्या-विहारमंडळाचे 'चिटणीस श्री. रा. ना. नाईक यांनी परिचय लिहून देण्याविषयी सूचना केल्याबद्दल व श्री. बन्सीधर यांनी वेळोवेळीं सदर काव्यांवर मला चर्चा करू दिली व भाश्या शकांचें निरसन केलें, या-बद्दल त्यां दोघांचा मी मनःपूर्वक ऋणी आहे.

म. रा. उपासनी,
देशमुखांचा वाडा घुळें,
विजयादशमी १९५५

}

कृष्ण.

—

श्री राजाराम नारायण शहा.

पो. चहाडीं. पू. खा.

आभारी आहोंत !

बन्सीधराचे आभार मानावयासच नकोत. कारण बन्सीधर मंडळाचेच ! आत्मस्तुतींत अर्थ काय? त्याचप्रमाणें 'बन्सीधर व मोगरा' या मथळ्याखालीं चार शब्द लिहिणारे श्री. कृष्ण (म. रा. उपासनी.) यांचे आभार काय म्हणून मानावेत ? मंडळाच्या चिटणिसापेक्षाही मंडळाबद्दल अभिमान बाळगून मंडळाची अव्याहत सेवा करणारे श्री. 'कृष्ण' हे मंडळाचे सन्मान्य सदस्य आहेत. मंडळ तर अशा सदस्यांचे सदैव ऋणी आहेच आहे.

पण मंडळाच्या आकाक्षा ज्याच्या द्रव्यसहाय्याशिवाय ठिकच्या-ठिकाणीं जिरल्या असत्या, त्या श्रीमंत राजाराम नारायण शहा चहार्डीकर यांचे नुसते आभार मानूनच मोकळें होतां येणार नाहीं. कारण त्याचा हात फार अडचणींत असतांही मंडळाबद्दल आपलेपणा दाखवून व मंडळाच्या विनंतीला मान देऊन त्यांनीं 'मोगरा' प्रकाशनाकरिता द्रव्याचें सहाय्य केलें त्याबद्दल मंडळ त्याचें अखड ऋणीच राहिल.

त्याचप्रमाणें श्री० के. म. सोनाळकर—जळगांव ऊर्फ आप्पासाहेब यांनीं रहस्याचा उकल केल्याबद्दल त्यांचे व बन्सीधराचे पूज्यपाद गुरु ती. काकासाहेब ऊर्फ अनंत कृष्ण नूलकर यांच्या प्रेमळ साहाय्याबद्दल त्यांचे कोणत्या शब्दांत आभार मानावेत, हेंच कळत नाहीं.

आणि ज्यांनीं थोडा हलगर्जीपणा केला असता तर रसिक जरा 'खडू' झाले असते, त्या श्रीगणेश प्रिंटिंग वर्क्स पुणे, यांच्या सेक्रेटरींचे त्यांनीं काळजीपूर्वक केलेल्या पुस्तकाच्या छपाईबद्दल मंडळ आभारी आहे.

चिटणीस,

विद्या-विहार मंडळ.

अनुक्रमणिका.

रहस्य, आभार वगैरे—			पानें.
पाकळी १ ली.	कलिका.	.. ....	१—११
पाकळी २ री.	स्वैर आदोलन.	....	१२—१५
पाकळी ३ री.	मुग्धावस्था.	....	१६—२०
पाकळी ४ थी.	विकास.	.. ...	२१—२५
पाकळी ५ वी.	लावण्य.	... ..	२६—३०
पाकळी ६ वी.	परिमल.	. ...	३१—३५
पाकळी ७ वी.	अमरगुजन.	.. ..	३६—३८
पाकळी ८ वी.	मधुस्राव	. .	३९—४५
पाकळी ९ वी.	दवाच्छादन.	.. .	४६—५०
पाकळी १० वी.	विशीर्णता.	... ..	५१—५८
पाकळी ११ वी.	दिव्यत्व,	....	५९—६३

शुद्धता.

पान.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१	११	कठीचा	कर्ठीचा
२	२२	माना लवती	लवविति माना
२	२८	हसरी	करडी
५	२४	कुसुमाची	भावांची
८	१२	वेलच त्याला	मोगराच त्या
८	१३	तयामधि	जयामधि
९	१४	तिमिराची	पुनवेची
१०	२४	मदरिस्मत	मदस्मित
२२	१	गळनी	गळुनी
२३	१५	होऊ	होउ
२५	१६	हतभा	हतभागी
२८	६	साधी	साधी
३१	२४	काराया	कराया
३८	४	उज्वल	ऊज्वल
४०	१८	झेंडा	शेंडा
४१	२	घालिला	घातला
४१	८	भर	भरी
४३	१६	ह्या	त्या
४४	२५	होते	होतें
४७	२७	झालो	झोला
४८	२८	दुदवाचा	दुदैवाचा
५०	१	होऊ	होउ
५०	१४	बाहिली	पहिली
५२	७	जळालें	जळाले
५२	११	चितामध्ये	चितामध्ये

५२	१३	नाजूक	नाजूक
५२	२५	येईल	येइल
५३	२७	तरुवरी	तरुवरी
५३	२७	मी	मी
५३	२८	बघे	बघे
५५	९	हृद्दाग	हृद्वाग
५५	१२	अनी	अंती
५५	२८	का	कां
५६	२५	निधळून	निथळून
५८	९	निराशाच	निराशा
६०	४	सूर	सूर
६०	२६	हळहळुनी	हळहळुनी

भावसुमने

जिच्या प्रेमळ साहचर्याने बन्सीधर नव्या जन्माचा

अधिकारी झाला, व जिच्या पवित्र आणि

ऊर्जस्वळ उपदेशाने बन्सीधराच्या

हृदयात प्रीति-दिव्याची सुंदर

बाग फुलली

त्या

दिवंगत मातेस

बन्सीधराच्या

बागेतील पहिल्या

भावसुमनाची ओंजळ जमीन-

अस्मानचे अंतर असतांनादेखील भावनेच्या

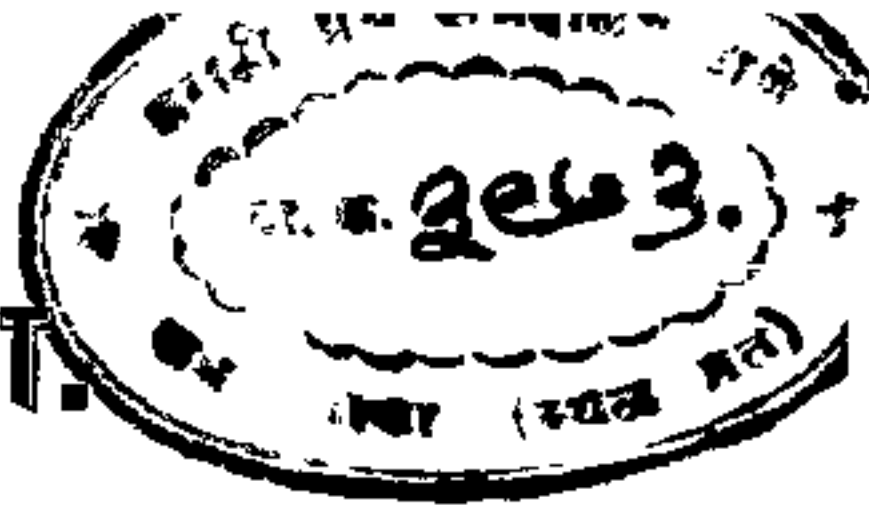
जोरावर बन्सीधराची ही पाद्यपूजा पोंचती करील ना

बलीप्रतिपदा शके १८५१

बन्सीधर

पुणे.

मोगरा.

परडी पडली, फुलें सांडळीं घांटावर सगळीं.

पाकळी १ ली.

कलिका.

सध्यासमयी नील नभावर सुदरगी छाया
मेघ घालिती, जणों झाकिती नाजुकशी काया
सऱ्या राणी रवि बाळाला पाश्चम देवीच्या
पाळण्यांत सोन्याच्या निजवी नादीं गीताच्या
'जो जो बाळा नीज !' म्हणोनी ओव्याचीं गाणीं
गाडनि, वारवार करानीं घे कुरवाळूनी
“ श्रमला माझा बाळ पश्चिमे ! सांभाळी याला
सदा पाहुनी दृष्ट लागते म्हणुनी झाकियला
राजस रावा प्यार दिलाचा सांभाळी नीट
हार कठीचा, साज जिवाचा मानु नको वीट
मेघानो ! थांबवा जराशी गडबड ही सारी
निजला न सखा तुमचा अजुनी, श्रमलासे भारी ”
म्हणून सारे मेघ दाटले आकाशीं भरुनी
रविराजाला निजवायाला पट अवघड करुनी
वनातले गोपाल धावती गाईच्या मार्गे
वळवायाला, गेल्या होत्या कळपाच्या सर्गे
ऐकुनि आरोळी प्रेमाची टक्कारुनि कान
हवरून पाहती तयाना वाकवून मान
दुसऱ्या हाकेसरशी येती धावुनि सर्व जणी
कृष्णाची वासरी ऐकुनी गोपी याव्या झणी

खिल्लाराची गर्दी झाली रस्त्यातुन सारी
घटा ' किण किण ' मधुन वाजती कर्णमनोहारी
कुणी धांवती उभारुनी तें पुच्छ वाकदार
कुणी चालती लगवग, करुनी मान ऐटदार
कुणी चालती गोपालाच्या जवळीं अगदीच
जणु न साहवे मुळींच त्यांना विरहाची आच
विहग सारे जमुनी वृक्षी मगल गीतानीं
सुदर कवनीं स्तविती ईशा, सुरेल तानानीं

माळव्यातलीं सुदर शहरें अफाट वस्तीची
इतिहासाचीं गाणीं गाती ऊज्वल कीर्तीची
झालीं तुबळ युद्धे, पडले प्रेताचे ढीग
रिपु-रुधिराचे पाट वाहिले, मासाचे ढीग
तरवारीचे नाच चालती, रक्ताचे ओघ
घोड्याच्या टापांनीं व्हावी मूहि जिथें भग
माल्याच्या टोंकावर चमके स्वाभिमान शुद्ध
चिरेबद किल्ल्यांत टाकतां नजर होत गुग
किल्ल्याच्या बुरुजावर चमके निशाण तेजस्वी
शशिसूर्याचे किरण वर्षुनी आशीर्वच दावी
इतिहासाचीं पानें भरलीं ज्यांच्या गुण-गानें
इतिहासाची उत्पत्ती पण त्याच्या शौर्यानें
माळव्यांत त्या रामपुण्याचा सुभा असे मान्य
माना लवती ज्याच्यापुढती शूर बहू मान्य
एका शब्दावरी नाचवी जो सारी सेना
एका पगडीवरी हालवी, चतुर जसा राणा
आज कुठें ती त्याची सेना, कुठे सुभा राही
कुठें त्याचें वैभव, कोठें आता काही नाहीं
कालाच्या फेऱ्यांत सापडे वसुधा ही सारी
चचल जिकडे तिकडे हसरी कालाची नजरी

कुणा हासवी, रडवी कोणा, कुणास छळवादी
 कुणा दाखवी आशेचे पण निराश दिन आधीं
 कुणा बुडवितो, कुणा तुडवितो, कुणास कापीतो
 हृदय-विणेवर कुठेंच तारा नश्वर छेडीतो
 क्षणात इकडे, क्षणात तिकडे, भरला चांचल्यानें
 अतर्क्य काला कोण वर्णितो अपुल्या वाणीनें ?
 वश लयाला जाउ नये हा देवाचा हेत
 वश-बीज राहिला, जाहली दैवावर मात
 रामपुन्याचा वश आजला श्रीधर हा एक
 रमले ज्याचे पूर्वज समरी न कळति कित्येक
 पिता त्याचा बाळपणांतच मृत्यूनें गिळिला
 मातेनें पण लगेच त्याचा पंथ आक्रमीला
 भगिनी बधू याच्या सर्गे रमला स्वच्छद
 सर्व चिरडलें कालानें परि कराल दाढेंत
 श्रीधर आता बाळ पोरका रामपुरी राही
 परतु परमेशानें दिधली मानाया आई
 वत्सलता मातेची असते काहि तरी न्यारी
 दुनिया मारी प्रीत-भरारी, परतु ती भारी
 प्रेमाचा वाहतो झरा तो अखड जन्मवरी
 झरे आटती पाण्याचे ते क्षणैक सुखकारी
 मेघ फाकती, नद्या आटती, सागरही गोठती
 मातेच्या हृदयींचे सागर अगाध पै असती
 त्या मातेच्या प्रेम दृष्टिला श्रीधर अतरला
 मानिव माता गिरिजा रक्षी प्रेमें श्रीधरला
 श्रीधर बालक गिरिजेचा, ती माता पण त्याची
 सौख्याकरिता त्याच्या अपुलें आयु सदा वेंची
 श्रीधर जीवाचाहि तिचेचा जीव असे प्यारा
 सर्वस्वाचीं फुलें वेंचिलीं, तोच तिचा थारा
 दिसले त्याचें वदन जरासें झालेलें म्लान

उडे तिच्या हृदयातील सारें सौख्याचे स्थान
 जरा लागलें भाल तयाचें झालेलें जन
 तिज वाटावें उदासवाणें सर्व विश्व खिन्न
 श्रीधर पण कधिं विसबला नच तिजवाचुन अन्य
 कधी नाठवे, मानुनि राही त्रिखडात धन्य,
 न दिसे गिरिजा नयनाना तर व्याकुल मनि होई
 धावा करि नित देवा माता ही तरि मज ठेवीं,
 जरि न ऐकले शब्द तियेचे प्रेमळ, कानानी
 अश्रु-जलाच्या धारा स्रवती अखड तन्नयनीं
 सुत-माताच्या प्रेमैक्याची झुळझुळती गगा
 प्रेम-सुधेचे तुषार उडवी नानाविध रगा
 हें न पाहवे काळाला त्या जहरी नेत्रानी
 सहज फिरविली नजर विषारी हास्य विकट करुनी
 कर काळाचा कुणि काढिल का गळ्यात अडकविला
 पाठ तयाचा कोण झुगारी सोडिल का त्याला ?
 सहज फेकिल्या दृष्टि-क्षेपें देह विकल झाला
 सुख-दुःखाच्या युग्मांमध्ये कालाचा घाला
 बीज कडाडुनि कोसळली जणु श्रीधरच्या हृदयी
 छिन्नविच्छिन्न करी, तदा तो विव्हळ बहु होई
 आकाशाची कुन्हाड घाली अतःकर्णीं घाव
 मुळी देइना विचार करण्या क्षणभरसा वाव
 भूमी झाली भग, तिथेला कोण हात देई ?
 हृदयाच्या हलुवारपणाचा ठाव घेत जाई.

८०

१००

ज्या स्तभावर उभारली ती श्रीधरची छाया
 नष्ट जाहली, प्रखर उन्हांने धगधगली काया
 मातेचा कर जगती नसता कुठली ये माया
 उदासवाणी सृष्टी दावी काळाची माया
 ज्या आधारीं जगला, गिळुनी दुःखाचे भार

सुटला तो मग जिकडे तिकडे सर्वच अधार
 विषण्ण झाली अवनी, वाटे खिन्न दिशा दाही
 प्रभाकराच्या किरणातुन पण विषण्णता वाही
 विश्व-सागरी सुटली नौका जीवाची भव्य
 काल-वायुने झोला दिधला करावया दिव्य
 श्रीधरचें मन बाधित होतें उच मनोरे काहीं
 आतां थोरी त्याची एका आईविण नाही.
 प्रभात होई, अरुण हासवी अवनीला खुद्करी
 वृक्ष डोलती, भ्रमर गुगती, विहग गाती जरी
 मोर नाचती, फुलें उमलतीं, निर्झर स्रवती जरी
 दिशा धुदती, मेष रगती, तारा चमके जरी
 तरी श्रीधरा कळे न काही विश्व काय दावितें,
 हृत्पटलावर चित्र कशाचे कैसे मग उठतें ?
 मुळी कळेना कसला वारा मनात हा वाही !
 चित्त चिंतितें विचार कसला उमजतही नाहीं.
 नैराश्याचे दिन हे जाती एकामागुन एक
 चक्राचे जें फेरे फिरती नकळत कित्येक

१२०

तोंच अबरी एके दिवशीं मेष गडाडुनि येती
 चातक पक्षी आनदानें ललकाच्या घेती
 खडकावरतीं सुदर उगवे जणू आधराई
 दगडावरतीं मधून चमके सुदरशी जाई
 श्रीधर-हृदयीं तसेच आले आशेचे मेष
 जीव चातकापरी पहातो सुदर जल-ओघ
 आशामय कुसुमाची उसळे गर्दी एकसरा
 किल्ल्यावरतीं किल्ले बांधी मानस भराभरा
 कोण वर्षितो वरून साजुक सुमनाची माला ?
 कुणीं गुफिला हृदयावर नव सुदरसा झेला ?
 कुणीं घातला मत्त जादुचा फुक मारुनी कार्नी ?

दुःखानीं भाजल्या शरीरा कोण जलें न्हाणी ?
 कुणीं घातलें शुष्क लतेला अमृतसें पाणी ?
 कोण शक्तिवी सतत हृदया गाउनिया गाणीं ?

१४०

पश्चिम भागीं सुदर वाडा विलसे ऐटींत
 जहागिरीच्या अभिमानानें डोले झोंकात
 एकावरतीं उभारलेंले मजले ते तीन
 ऐश्वर्याची शोभा दावी उतरे सोपान
 चहुं बाजूला बुरुज बाधले जणू शिलेदार
 लक्ष्मीच्या रक्षणीं दगले मावळचे वीर
 चहुं बाजूला कोट बाधला भिंतीना चार
 नव्या दमाचीं सैन्ये व्हावीं जेथें लाचार
 भक्कम दरवाजाला होते लगरचे दात
 टक्कर देता हटतिल मार्गे हत्ती उन्मत्त
 रौखिव चित्रे काढुनि केली अतरिची शोभा
 झोंकदार नक्शांत उतरली स्वर्गाची शोभा
 तिथें विलासी राहत होते नारायणराव
 रग-विलासीं घालवि अपुलें आयू तें सर्व
 पूर्वीं मालक होता श्रीधर, आता हा भोगी
 लक्ष्मीची चञ्चलता लिहिली विधिनें या जागीं
 सपत्नी तर लोळत होती पायाशीं त्याच्या
 सततींतलीं दोन अपत्ये दिसति आज त्याच्या
 जीव तयाचा, लोभ तयावर सर्वस्वच दोन
 आयुष्याच्या भावि कालचे दृष्टीचे कोन
 वसत, सरला, भावडे ती थोर सान दिसती
 अरुण उषा नभिं, फुलें वेलिवर नाजुकशीं डुलतीं
 बरोबरीची परस्परांची दिसत असे काया
 जुळींच का तीं लहानमोठी प्रमाण उमजाया ?
 त्या दोघाचे बाल्य वेंचलें पुण्य-पत्तनास

१६०

वयावरोवर शिक्षण घेती ज्ञानाची हौस
 तारुण्याच्या बहारातलीं साजुक तीं सुमनें
 यौवनास तर मार्गें केलें तशात सरलेनें

बीजेची नव चंद्रकोर जणु सरला हासविते
 वदन-शशीनें पूर्ण-पौर्णिमा-शशिला लाजविते
 मडपातळ ती यष्टी करिते तरुणा बेजार
 ज्वानीची नव रसरसलेली काया गुल्जार
 नजर हासरी चंचल भारी, तीक्ष्ण जादु तींत
 चाफेकाळि नासिका, चौफुली चमके झोंकात
 वदनीं विलसे नव चंद्राचें डोकावुनि तेज
 कुकुम भालीं शोभुन दावी आर्येचें ओज
 जणू बैसले रदनी मोती सुदर, पक्कींत
 ओंठाला पोंवळे लाजती अपुल्या लालीत
 नयन -मनोहर वदनावर ती छटा लाजल्याची
 हृदयावर ओसडे युवती नवती ज्वानीची

१८०

पिछवाड्याला होती सुदर सरलेची बाग
 जीव तिचेचा तींतच सारा, तीच तिचा रंग
 मडपातली जाई घाली जुडची जणु वेणी
 दोघी बहिणी सरलेला त्या मधु गाती गाणी
 परस्पराशीं सुमनें हितगुज करावया सजली
 कुणी शोभवी वेणी, सरला कुणास कुरवाळी
 मडपांतुनी फिरता सरला, कानीं गुणगुणती
 सहज टाकिता चरण पुढें कुणी चुबनही घेती
 पाहुन हसतो गुलाब घेउन चाफयाला सगे
 सरलेची ही थट्टा त्यांना परिचित रोज अभंगें
 बाग छानशी शोभा देई अतीव डुमदार
 सरलेची तर एकावरती प्रीति असे फार

मध्य-वर्तुळी तिनें लाविले सुदरसें झाड
 तेंच हारवी प्रेम तिथेचें, इतरा नच वाड
 शिराशिरातुन विलसे त्याच्या सौंदर्याचा साज
 पानोपानीं निथळत होतें सुदरतेचे ओज
 सरलेनें तर जीव ओतला त्याच्या जीवासाठीं
 तोही नित तिज हळूच सागे प्रेमळ गुज-शोष्टी
 निथळे जेव्हां वहार त्याच्या प्रेमाचा पूर्ण
 हळूच तुरवा-हातच-घाली गळा तिच्या पूर्ण
 परस्परांच्या प्रेमैक्याची होई जें शिराणी
 तो वर्षें सुमनानी, सरला अश्रु-जलानें न्हणी
 नाजुकतेची सरला होती अखड निर्झरिणी
 तो तर होता वेलच, त्याला साजे ती भगिनी
 विश्वाचे साठले तयामधिं अतरग भाव
 खऱ्या प्रीतिचा तिथें होतसे अखड वर्षाव
 कोण तिथेचे भान हारवी हृदयातिल वारा ?
 तोच मोगरा, सगासोयरा सरलेचा प्यारा

२००

मैलभरावर निर्झर गाई झुळझुळसें काही
 त्या रगीं तो दग सदोदित भग मुळीं नाहीं
 सभोंवारच्या रानामधुनी नाद तोच येई
 मगल गाणीं मजुळवाणीं ईशाची गाई
 काठावरची मोहरलेली वृक्षाची राई
 जीत कोकिला हर्षभरानें गोड गान गाई
 प्रभातकालीं फुले फुलाची गर्दी त्यात अपार
 मध्यान्ही तर छाया पसरे सुदर तेथें गार
 पक्षी फाद्यावरती बसती विश्रांतीसाठीं
 सहज गळावी कुसुमें तरुची लहानगी मोठी
 निर्झर-पूजन प्रतिदिनिं आनदाचें जणु सार
 गमे गाळिती मोत्याचे वा पाचूचे हार

२२०

उचवट्यावर फडकत होतें निशाण धर्माचें
 पावित्र्याचें, पुण्याचें वा ऊज्वल कीर्तीचें
 समाधिचा ध्वज भगवा होता वायूने डुलत
 निनाद घुमवी धर्माचा या अनत विश्वात
 कलश सुवर्णी, अखड वर्णी समाधिची कीर्त
 किरण रवीचे पडुनी चमके पावित्र्यच मूर्त
 सगमरवरी दगडाची बाधणी उठे छान
 कोरिव लेणी जणु भासावी हरुनि घेइ भान
 चढूबाजुला चित्रें दिसती सत-महात्म्याची
 सुरम्य छत्री मधें रोखिली तीही दगडाची
 आत दाविती पूज्य पादुका शाती आत्म्याची
 परमात्म्याची प्रतिमा उतरे पादुकात सांची
 जळत्या जीवाची ती शाती हरुनी घे आती
 भागल्याची जणु ती मूर्ती तिमिराची काती
 सभोवारला बिल्वतरुची सुरम्य ये शोभा
 वेलि रागती, चाफा, केताकि, देती नव शोभा
 घाट बाधला ओढ्यापासुन समाधिला चढता
 समाधिची पाउलें जणू ती ओढ्याच्या करिता
 खाली पसरे ओढ्यावरती वृक्षाची छाया
 निसर्ग विहरे ओढ्यावर ह्या पवित्रतर ठाया
 रामपुन्याला नदनवन तें आहे वाटावे
 सौन्दर्याच, सौख्याचे नव तरंग उसळावे
 थकलेले भागले बापुडे शांत तेथ होती
 प्रणय--रजनी प्रणय--भावना मनास रजविती
 उदासवाणी वृत्ती होई प्रफुल्ल तेथेंच
 भाव जळाल्या हृदयाची पण शाती तेथेच
 हृदय जळावे, फूल खुडावें तळमळ ती जीवा
 चिच्छक्ती पण तिथे येउनी करीतसे धावा
 गिरिजा--निधनाचा श्रीधर ओकी तेथ उमाळा

समाधिला नित नवीन सागे दैवाचा घाला

नित्य दर्शनी रगत होती ती सरला बाला
निसर्ग लेणे पाहुन हासे मनात लडिवाळा
प्रफुल्ल आणी परडी भरुनी सुमनाची ताजी
नाव मोगरा, होती ती पण तिच्याच हृदयाची
भाकिरसाची उतरे गगा प्रफुल्ल पुष्पात
भाव उतरती सरलेचे नव सर्व मोगन्यात
वाहुनि सुमने समाधिला ती परडीतिल सारी
हर्ष-भराने डोलुन मानी मोगन्यास भारी

२६०

आज मात्र श्रीधरा वाटली सृष्टी नूतन रगी
मनास लागे चाळा नवखा आनदच जगी
दर्शन घेउन घाटावरती बसला जाऊन
ओढ्याच्या पाण्यातच सारी मुद्रा लावून
मधून फेकी खडे तयामधि सहज भावनेने
आतुन देई प्रतिध्वनी तो निझर पाण्याने
जणू घेतले सर्व त्याचे ओढ्याने भान
तोच घेतले चोरुन त्याचे सरलेने ध्यान

रूपसुंदरा यौवन-भारा मदगती सरला
घाटावरती चालत होती चोपुन लडिवाळा
तलम पातळी शोभे युवती, चोळी पण तग
हृदयावरचे भाव दाविते छाती उत्तग
बाबरह्या नजरेत लपविते श्रीधरचे रूप
तो पण लपवी अचल दृष्टिने सरलेचे रूप
हळुच चालते, मधुन लाजते, मदरिस्मत करिते
गुलाब फुलती नाजुक, वाटे काया रसरसते
मद वायु, जरि पदर उडेना तरिही सावरिते

परडी हातातली उगाची आवळुनी धरितें
 मनात दचके ' कुणि पाहिल का ? ' कोण असे तेथें ?
 मनात होतें कसें, काय ते कोणा पाहवतें ? २८०
 मनातली नव कळी उमलली, नाही दाखवली
 नजरेला भिडली ती नजरी तदाच हासवली
 हृदय रगलें, भान भगलें, चित्तहि तें गुगले
 सहज उसळले शब्द खरे, पण मनात थांबविले
 थरकत वृत्ती, चमकत येती, नयनातुन खवती
 चरकत युवती, परी पळाली काळाची भीती
 देहाचें तव भान हरलें, दुनिया वाटे न्यारी
 परडी पडली, फुलें साडली घाटावर सारीं
 परी गुफिती हार मनातच आशेचा दोषे
 चित्त वेलिची फुलें उमलली प्रिय-दर्शन-योगी
 पवनाने तर तदा उडविला सरलेचा पदर
 भानावर ती होती कोठें सावरिल तर सत्वर ?
 भाव नादले, विश्व हासलें, ब्रह्मांडहि डोले
 हृदयाचे नव तरंग कोणा उमजू नच शकले

परडी पडली, फुलें साडली घाटावर सगळीं
 इथेंच सरला-हृदयाची दौलत उघडी पडली
 फुले भोगरा, सगा-सोयरा सरलेचा प्यारा
 आज धुमवितो श्रीधरला स्त्री-हृदयाचा वारा
 सरला पट मेघाचा, परि नच सरलेच्या सरला
 हृदयाकाशी जिकडे तिकडे श्रीधर घन भरला. ३००

पाकळी २ री.

स्वैर आंदोलन.

ध्वनी निमाले, ढग मावळले, नभ खच्छ झालें
 तान्यांचें नव पटल पसरलें, हास्यच की खुललें
 सुधारसाच्या चद्र खवतो वसुधेवर धारा
 अनगास बहु देत असे तो नव चैतन्याला
 पडती किरणें समाधिच्या त्या कळसावर शांत
 सुदर उठलें चित्र तयाचें तसेच ओढ्यात
 वृक्षांच्या पानात जरी ती वारिकशी जागा
 त्यातुनि येती सुधारसाचीं किरणें शांत सदा
 काहीं होती फुललेलीं ती सुमने वृथाची
 चकाकती नव मोतीं सुदर, शोभा ती त्याची
 प्रशांत नझर, प्रशांत छाया, समाधिही शांत
 शांत सुधाकर, प्रशांत किरणें, वेली पण शांत
 स्वर्गांची शांतता गमे ती मनास निर्भ्रांत
 चक्रवाक पण भकास गाती विरह-ज्वालेंत

गेली सरला श्रीधर गेला देहानें मात्र
 खोदुनि तेथें हृत्पटलाचे सोनेरी चित्र
 पालवली फुलवेल दिलाची अपूर्व थाटानें
 मोहरली, पण तिथेंच हरली वृत्ती छायेनें
 मूर्ती ठसल्या, मनात भरल्या, ढळल्या मुळिं नाहीं
 विश्वाचे चैतन्य अर्पुनी चिच्छक्ती जाई
 हृदय डोलते स्वैर—वायुनें जादुगिरी रग
 चित्त हुडकतें, परि लागेना जादूचा थाग
 हाक मारितें कोण ? वाटतें आहे का येथें ?
 परी भराच्या जीव मारितो भासे स्वच्छदें

आनदाच्या लहरी उठती अतिशय, हृदयात
 उत्सुकता वाढते क्षणाने, अधीर मन होत
 हृदय-पांखरू जीव-लतेवर आदोलन घेई
 सवेच उडुनी स्वैर गतीने ललकाच्या घेई
 सुरेल ताना छेडित जाई उच अवरत
 वाटे हाती आले, तरी पण लागेना अत
 कुठून उत्साहाच्या ऊर्मी येती ? उमजेना.
 आनदाचा झुळतो निर्झर कुठून ? समजेना.

घाट सोडला दोघानी जव विरुद्ध इच्छेच्या
 नयन-मनोहर दृश्य दिसे परि समोर नयनाच्या
 वळताना पाउला वाटली जडता आलेली
 पुष्प-परागीं जणू वाटले तिथेच बाधियली
 दृष्टि उठेना, चित्त ढळेना, जावे वाटेना
 स्वैर भावना, मनी कल्पना खळबळती नाना
 जाताना पण मार्गे वळती श्रीधरचे नेत्र
 सुधामृताचे लोट वर्षिती सरलेचे गात्र
 पुढे चालतो, मार्गे बघतो मधेच थाबून
 पुनः पुन्हा जणु घुटके घेतो अधीर होऊन
 चद्र उगवला, परि सरलेचा वदन--शशी ढळला
 हसले तारे, परि सरलेचा हास्य--भाव विरला

३४०

गुगत सरला घरात गेली आनदे दिव्य
 गालावरच्या खळीत उतरे तहिनता भव्य
 वदनावरची टवटवलेली शोभा नवतीची
 धर्म-विंदुनीं चमकत केली चढती शोभेची
 वसत पाहुन म्हणतो ' सरले ! का हा आनद ? '
 दचकली ती, तिथेच हरली समाधि स्वच्छद
 ' कुणी घातली अशी मोहिनी ! सरले, साग तरी

काय पाहिली नवीन जादू समार्धीत अतरी ?
 काय बोलली समाधि, हसला चंद्र तुझ्याशी का ?
 सहज विनोदें वसत घाली प्रश्न तिला नवखा
 पुन्हा उसळले भाव, परी ती लपवी सायासें
 नाहीं लपले, लाजुन आलें हृदयातुन हासें
 नाजुक लाली, गालीं आली छटा लाजल्याची
 दृष्टि वळाली सहर्जीं मिडली तिच्याच पायाशीं
 ' वदू कशी मी ? नाव कुणाचें सांगू तरि काय ?
 मूर्ती हृदयांतली कशी पण दावू आताच ? '
 क्षणार्धांतले विचार, सगळे काहूरच झाले
 मधूर चिंतन वसत पाहुन सगळें अतरलें
 ' चंद्रच हसला, थट्टा साजे दादा तुज ऐशी ?
 वहिनीच्या मुख--चंद्रें मिडला वाटे आकाशी ?
 वहिनीला आताच जाउनी विचारत्यें खाशी,
 कसा उडविला तुज आकाशी ? ' करिते मखलाशी
 तेथुन गेली वहिनीला जणु खरेंच सागाया
 सरळ आपल्या खोलींत गेली गुपीत लपवाया
 भूक भागली, तहान हरली सरलेची आज
 नव्या सृष्टिचा नव राणीचा घेत नवा साज
 वसत सरला वाचित होतीं रामायण रोज
 वाचुन झालें परि उमजेना अर्थ तिला आज
 वसत शिकवी, मधून टाकी तिच्याकडे नजर
 डोळे दिसती चंचल तेथें, लक्ष्य मात्र दूर
 खऱ्या सुखाची मूर्त कल्पना मोद खरा तोच
 सुख भोगावें परि मोदाचें कल्पनेंत चीज
 कल्पनेंतल्या सौख्यसृष्टिचा कल्पतरू फुलतो
 जीवाचा सरदार मनाला जांचक तव होतो
 तशीच झाली सरलेची गत आज हुबेहुब
 वदून गेली ' बाई ! मेली ! काय तरी झोप

३६०

३८०

दीप विशाला, सरला निजली खरेंच कीं काय ?
मनात माडे स्वताच करुनी मनात ती खाय
काया होती शयनीं, पण मन श्रीधरच्या हृदयी
डोळे असती घरात दृष्टी पाही नवलाई
देह इथें पण हृदय तिथें हे द्वैत कसें भासे ?
हृदय चोरले श्रीधरने पण शरिर हिचें खासे
काहिं कळेना, मुळिं करमेना, रुचे न शय्या ती,
इकडुन तिकडे वळली किति तरी, कोण करी गणती ?
भ्रात जाहलें मानस, वाटे पिसें लागलें कां ?
‘ खरी जादु ही; टाकावी पण इतकी भारी कां ?
मन वेडें हें, मी पण आता काय करू बाई ? ’
सहज भावना ध्वनीत होती ‘ करमेना काहिं ’
तशीच उठली, सर्वेच गेली सरला बागेत
मनात काहिं नव्हता तेथें येण्याचा हेत
मोगन्यांतल्या कळ्या डोलती पाहुन सरलेला
जाईच्या कुजात दिसे तो मडप फुललेला
अर्धोन्मीलित गुलाब बघती हसण्या दृष्टींनी
परि सरलेला काहिं कळेना फुलले कां नाही ?
चद्राची नवप्रभा पसरली बागेतुन सारी
रंगविलेला पट शोभे तो नयन- मनोहारी
फिरते सरला इकडुन तिकडे निहंतुक भावें
श्रीधरचें रूप लताकुलामधि भरले भासावे
तोंच विचारी वसत ‘ सरले ! आहे काय तरी ? ’
पुन्हा चरकली, नाहीं दिसली बागिच्यात सुदरी.

पाकळी ३ री. मुग्धावस्था.

श्रावण गिरवे सरसर गळती, घुमला नभिं नाद
आकाशाची गगा सुटली फुटला जणु बाध
भूमी धुपली जलधारांनीं गडूळले पाणी
निथळत जाई भरवेगानें ओहोळच वनुनी
हिरवळलेलीं कुरणे सुंदर गाव-शिवाराचीं
वाधावरचीं फुल्लरलीं तीं धाटें गवताचीं
वनवेलीना तोंडें फुटली नवीन गोड्याचीं
तुषार त्यावर उडुनी शोभे माला मोत्याची
झाडाच्या ढोलीत जाउनी लपलेले पक्षी
तोंड काडुनी वर्षावाची मौज जणू लक्षी
थरथरती शेतात कृषीजन शिरशिरिनें भारी
औत सोडुनी धावत जाती वृक्षाच्या खालीं

बुरुज पडले, त्यात उगवली रानें गवताची
जुनाट होत्या शिळा, भव्यता दावित पूर्वाची
भिंती पडक्या खिंडाराची भेसुरता भासे
आबराह त्या खिंडारातून डोकावुनि हासे
दरवाज्याची जुनी भव्यता आजहि पण होती
आत त्याच्या दों मजल्याची माडी नव होती
दुसऱ्या मजल्यावरच्या खिडकीतून मजा पाही
वर्षावाची, श्रीधर अपुल्या घरून नवळाई
श्रीधरच्या जिवनातिल फुलली नवी आबराह
पूर्व-वैभव-स्मृति भासावी धगधगली खाई

४२०

दृष्टीमीलन नवीन जीवन मिळून मोहरलें

मन, मायावी हवेत बांधी वाडे उच्च भले
 उद्धवलेली नवीन प्रीती स्वैर विहगामी
 दर्शन-प्रीती त्यातच पुरती, राही विश्रामी
 रमला श्रीधर सरलेवर, पण मानस गोंधळलें
 स्त्री-हृदयाची नाजुक भाषा अर्थ कसा उकले ?
 अमर हारले, असुर भागले परि ती उमजेना
 श्रीधरच्या हृदयांत खळबळे कल्पनाच नाना
 नव्या प्रीतिचा वीर शोभला उभा सुभेदार
 स्त्री-हृदयाचा सुरंग उडवावयास भरदार
 तोंच चमकली तिरिप उन्हाची झळाळलीं किरणें
 श्रीधरला शुभ शकुन म्हणोनी उडला उच्च मनें
 सरी थांबल्या, मेघ निवळले, विहग भरभरले
 आनदाच्या दिव्यासाठी वृक्षहि फुरफुरले
 गळलीं पानांतलीं मौक्तिके तुषार-मालाचीं
 भूमि न्हाणली, शोभा नटली, मगल स्नानाची
 मदवले ओहोळ, मिळाले ओढ्याला सारे
 लता डोलती मद वायुनें लवून जल-भारें
 समाधिवरतीं श्रीधर जाई दर्शनास नियमें
 अधीर होता सरला-दर्शन-सौख्याला प्रेमें

४४०

श्रावणांतली शुद्ध पौर्णिमा सण पावित्र्याचा
 आनदाचा, शुद्ध भक्तिचा, सागरपूजेचा
 नव्या घनांचें नवीन पाणी पूजी भक्तीनें
 सागर देई त्याला अपुल्या पोटातिल रत्नें
 रामपुत्र्याचा ओढा वाही फोंफावत फार
 झाला होता भारी त्याला आजच जलभार
 अनेक कांटे, कितीक झुडुपें नेई वाहून
 गर्व-मदानें भरला वाटे जनांस पाहून

घाट नमविला पाणी त्यावर उदड फेकून
 लाटाची गर्दीच उडविली पवने वाहून
 ' फाड फाड ' थापाच देतसे समाधिला वाटे
 ' फू फू ' चा फूत्कार त्याचा आनदच दाटे
 काठावरची पालवलेली वृक्षाची राई
 घालुनि तिजला मडल, धक्के देत जवें जाई
 पुष्कळ पडली, किती वाकळीं राईतिल झाडें
 काही असती धीर धरुनी उभासुनी शेंडे
 उडून गेलीं सर्व पाखरें तरू-निवान्याचीं
 भीतिप्रद आवाज सुकवितो वदनं सान्याचीं
 मधें वाहती तोंड काढुनी सर्पांच्या जाती
 वेटाळीं घालती आवळुनि सापडता खादी
 देवदयेच्या वर्षावानें नितांत रममाण
 व्हावा पण उन्मत्त भासला भीषण होऊन

४६०

सुदर फुलला आज मोगरा, किती तरी सुमनें
 गळलीं होती, सरलेने तीं वेंचिलें फुल्ल मनें
 फुलें वेंचिते, सरला गाते, कवने भावाचीं
 मोगन्यास जणु शिकवित होती गाणी प्रीतीचीं
 नादिं रगली, फुलात रमली मोहनमलानें
 मधुर मोगरा आलिंगी ती विशुद्ध प्रेमानें
 नयनामधली अनुरक्ती जव उतरे गालात
 गुलाबातली कळीच साजुक दिसे मोगन्यात
 मंद वायुनें लता डोलती बगीच्यात जेवीं
 आत्मानदीं तशी डोलते सरला भासावी
 सहज चालता जरी लागलीं वेलीचीं पानें
 तरी सुदरी रोमांचित हो मद पवन लहरीनें ४८०
 मकरदाचे थवे लोढुनी मडल घेतात
 गळ्याभोंवतीं भ्रमणाचा जणु हार गुफितात

कारुण्याची छटा विलसते, फुलें वेंचताना
 हृदयांतुन जणु गळून पडती अतरिच्या भावना
 सुंदर केला हार फुलांचा सरलेनें आज
 भावनातिला सर्व उतरला तयामधें साज
 समाधिवरतीं अर्पण करण्या जीवाभावानीं
 प्रीतिपरागीं जो गुंफियला कोमल हस्तानी

सरला बाला बाहिर येईं घेउनिया हार
 साथ देतसे वसत, वाटे उगिच तिला भार
 वसत झाला होता वेडा तिच्याच गुपितानें
 त्याला लागे ध्यास, पिसें तिज भरलें तें कवणें
 पथ चालता, सहज हासता, पाही चोरून
 सरला त्याला दाविल वाटे हृदयातिल वाण
 द्वार सुराचें करील उघडें सताड नरदेह
 मात्र मानिनी कधी न दावी हृदयींचा देव
 राज्यें लवती पायाशीं, तो सम्राट् सुर-लोकीं
 तोच खरा सम्राट मानिनी जिंकी इहलोकीं
 शिळा फोडतो पर्वतातुनी काडुन सायासें
 कमल-ततु जो तोडिल त्याचें जिणें इथें खासे
 वसत सोडी नाद, परि उत्कठा राहीना
 कुणीं चोरलें ध्यान, मनाशीं पृच्छा करि नाना

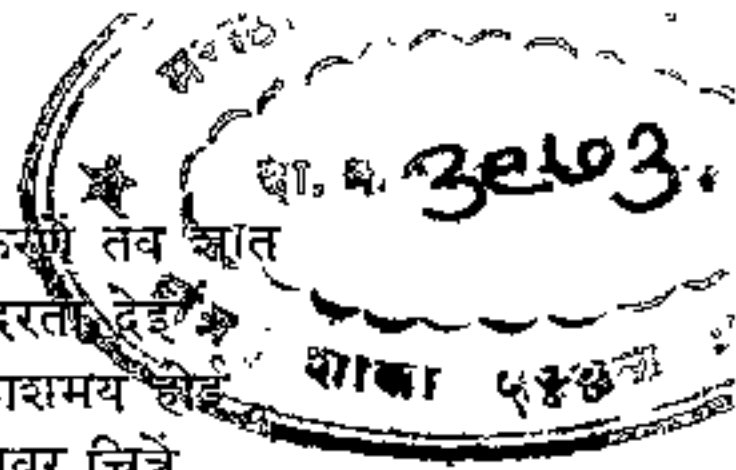
५००

नाद नादला, पडदे फुटले कानांचे दोन्ही
 भीषण लाटा फुकित जाती कर्कश रव करुनी
 पाय धावती ओढ्याकाठीं मानस सर्वकडे
 सरला-दृष्टी फिरली घालुनि समाधिला वेढे
 अधीर होते नेत्र, विसांवा मिळून भिरभिरले
 शात जाहले, सर्वेच लवले, भूमीला भिडले
 पदर घेउनी वर, झाकियली उन्मीलित काया

तरंग लपवी उफाळलेले, लज्जान्वित काया
 देह चालतो, वृत्ति हासते, होउन वेभान
 प्रीति-सारिका डोलुन गाते दिव्याचें गान
 हार साडला, निर्झर घेतो स्वताच पूजून
 नाही कळलें सरलेला, तिज नसे देहभान
 वसत पाही, अधीर झाला सत्वर उचलाया
 पाय घसरला, शक्ती गेली सर्वच ती वांया
 पुन्हा बुडाला, वर डोकवला गटगळ्या खाई
 लाट फेकता पुढें वाहुनी डोहामधिं जाई
 कडा कोसले सरलेवरती, निदय तो धाव
 तिनें फोडल्या किंकाळीनें भरलें विश्व अभाव
 श्वास कोंडले, उर धडधडलें अश्रूचा पूर
 वाहुनि धरिला ओढ्याचा भेसूर तिनें सूर
 म्हणे थरारून 'दादा ! दादा !' कप सुरातुन जाय
 ओसडुनि हुदके निघाले अधीर वच 'हाय !'
 करपुन गेले अश्रू, उठलें मनात काहूर
 अनेक होते जन न द्रवला कोणाचा ऊर
 सकट समयीं कोण येतसे कामाला आत ?
 आशा वेडी परी धावते प्रचंड वेगात
 केविलवाणी नजर घालते धिरट्या श्रीधरभवतीं
 ओळख होती हृदयाशीं पण शब्दाशीं नव्हती
 उर डवडवलें, मन तगमगलें भीषण जग भासे
 श्रीधर झाला वसत-साथी पुरामधिं तो दिसे
 काळाच्या दाढेंत कराला सापडले दोघे
 सरला उष्णाश्रूनीं पातळ भिजवाया लागे
 झुजच होती काळाशी ती कोण टाकितो मार्गें ?
 नसानसातुन अधीर आशा माल वाहु लागे.

मेघ भरावा उष्माकाली पसरून व्यामेत

तिमिर हारुनी चद्र खवतो किरणं तव ज्ञात
 नापिक भूमी फुलाफळाला सुदरता देई
 भीषण अधारातुन चपला प्रकाशमय होई
 तशीं भासलीं वसत श्रीधर दुरावर चित्रे
 हर्षभरानें गुफिति माला सरलेचीं गात्रे,

पाकळी ४ थी.

विकास.

जलवती फणफणुनी फाडी फडाच लाटानीं
 क्रुद्ध नागिणी वसत हृदयी येई सरसरुनी
 किंवा वाधिणि जवडा पसरुन भीषण क्रोधात
 बसली होती गोड कोंवळा घास गिळायार
 समशेरीचें पातें उपसुनि धावुन ये काल
 कीं जलवती देवी उतरे घेउन करवाल
 घास तोंडचा उलटत होता गिळण्यापूर्वीच
 तोंडिं ठेविला श्रीधरनें हाताचा हातांत
 देवदूत उतरुनी जगावर वसत वाचविला
 देव भासला प्रमेळ, श्रीधर वसतहृदयाला
 माता ऐकुनि हुबरली जणु गायच हुबारे
 पितयाचें पण हृदय द्रवलें भरलें जल-भरें
 हृत्सिंधूवर उठल्या लाटा भयाण, दुःखाच्या
 हेलावत आंदोलुन जाती नौका जीवाच्या
 शीड कडकडे मोडुनि गेलीं नौकाअवजोरें
 झंझावातें झोला दिधला, प्रचंड करि मारे
 तोंच येउनी वसत धावुनि घट्ट मिठी मारी
 'आई !' शब्दामधें उतरल्या चिद्रगा-लहरी
 किती तरी लथिते उराशीं माता तत्काया

बोलत होती खळखळ गळुनी अश्रूनीं माया
दुःखांतुन आनद उठावा उफालुनी तेज
अधारांतुन चमकत थावें सूर्याचें ओज
अश्रुबिंदुची सरिता उतरे खळखळ वाहून
दुःखाचें वा आनदाचें मिश्रण होऊन
श्रीधर झाला देवच तेथें सर्वा आवडता
सरलेची तों खुल्ली होती सुदर भावळता
श्रीधर होता जीवजिव्हाळा तिथें वसताचा
गळ्यांत उतरत नसे तयाविण कणही घासाचा

प्रीति वाढते प्रीतीनें, मन मिळे मनालाच
प्रीतीवांचुन जगांत नाही आशा जीवास
आशा वाही नसानसांतुन तरीच जिव हासे
आशे-वांचुन जीवन भासे जालातिल भासे
भासे मरती बाहिर येउन तरी जीवनाच्या
आशा नाही तोच मृत्यु, पण आत जीवनाच्या
जोंवर आशा असे मनीं तोंवरीच जिव प्यारा
आशा जीवन जीवाचें, तो जीव सृष्टिचा सारा
आशा हाकी राष्ट्र, सुखाची उच्च भावना तीच
आशेविण नाचती जलाचे तरंग वरतींच
आशा-हृदयीं सर्व साठलें सृष्टीचें भव्य
विद्युत्शक्ती चमके हृदयीं आशा ही दिव्य
प्रीति आम्रतरु सुदर त्यावर आशा कोकील
गाणीं गाउन प्रीति-कृपेची करुणा भाकील
प्रीति-सागरीं तारु जातसे सरसर वेगात
आशा दावी मार्ग तयाला गाळ्या तिमिरांत
आशा प्रीती बहिणी, परि ती प्रीति मात्र दूर
आशेला हासवी दुरूनच मधुर तिचा सूर
श्रीधरची वाहते तदातर आशा भरधाव

आपुलकीने वाढत होती सरलेची हाव.

पूर्व दिशेला कोण उधळतो गुलाल आनंदें ?
 पाहुन कोणा सती गातसे गाणीं स्वच्छंदें ?
 लाजुन कोणा उठली लाली कोमल गालाची ?
 हर्षभरानें नेत्र गाळिती सुंदर दवमोतीं
 पहाटवारा स्पर्शुन देई अनुरक्तीं गोडी
 सती लाजुनी मुरकत विनवी ' अरुणा ! मज सोडी ! '
 टपकत होतें दहिंवरमोतीं जाइजुईतून
 लता पाहती लाजुन खालीं माना मुरडून
 भ्रमर गुगुनी उड्या मारिती फुलाफुलातून
 धिरट्या धालुन मजुल गाती ' गु गु ' नादून
 मद वायुनें सुगंध वाहुन दरवळली बाग
 आलिंगानि रगून फुलविती फुलें कोमलांग
 फुल-राणीची नाजुक काया भ्रमर स्पर्शानीं
 होऊ नये घायाळ, म्हणोनी लपली तरु पानीं
 नजर चुकवुनी कौतुक पाही सरला वेल्हाळा
 फुल-राणीचा पदर उडवुनी धरी भ्रमर तिला
 चुबन घेता लजा-लहरी कशा ? तिला न कळे
 अ-लग किशोरी होती, पण उत्कठा कळोळे
 हासत होती फुल-राणी मुख लपवी मुरकून
 तोंच पळाला भ्रमर गुगुनी, चुबन घेऊन
 पुन्हा हासली, पानीं लपली, फुल-राणी गेली
 सरलेशीं ' फू गडे ! ' म्हणूनी धरणीवर गळली
 तवर उधळले अश्व रथाचे धरणीकाताचे
 पिंविळा शालू हर्षुनि आणी लेणें धरणीचें
 नेसुनि प्रेमें हर्षभराने उत्साहीं दिव्य
 तिला येतसे अपूर्व शोभा नटल्यानें भव्य
 श्रृंगाराच्या सुंदर लहरी उठल्या विश्वांत

दचकुन फिरली, तोच उसळले भाव तिचे नाना
 मुरकुन खालीं बघू लागली बाला मुग्धा ती
 लाली लपवी, पाय नखानें उकरोनी माती. ६८०
 हळुच पाहते श्रीधर, चोरुन नेत्र वसताचे
 तिथेंच भरली खरी खुमारी, प्रीति तिथें नाचे
 प्रचुर विनोदी वसंत, उसळे तोंडातिल शब्द
 ' हवा कशाला चद्रकमलिनीमधें निळा अब्द ? '
 ' काहिं तरी भलतेंच ' निघाली खालुन रव-माला
 टाळी देउन श्रीधर ' वा ! ' नें मधेंच उत्तरला.

पाकळी ५ वी.

लावण्य.

विकास झाला, लावण्यानें कलिका टवटवली
 डवरुनि साऱ्या ताठरलेल्या शिरात रसरसली
 कोमलता किति, लचकुन जावी नाजुक लहरीनें
 साजुवता कित, चटकत होती पहाटकिरणानें
 प्रेमळ्या किति सुकून जावी अ-लग विचारानें
 तन्मयता जणु मृण्मय व्हावी अलग राहिल्यानें
 मूळच सुदर, लिखड सुदर सुदरता गाजे
 विकास झाल्यावरीच त्याची सुदरता साजे
 लतिव्या रागुन सुदर दिसती कलिका-सौंदर्य
 जोंवनि नाहीं विकास तोंवर लपलें सौंदर्य
 विकास झाल्यावरीच चमके देहाचा जन्म
 लावण्याची साजुकता पण तदाच उपगम्य
 आशा पाही विकास; इच्छी प्रीती पण तोच
 कलिका इच्छी विकास, देही पाही पण तोच

प्रेम इच्छिते विकास, तो जगिं सर्वांचें इष्ट
प्रीती होई विकास नाही पाहुनि मनिं रुष्ट

धन्य धन्य तो जीव ज्याचा विकास प्रीतीच
प्रीति विकसी, विकास प्रीती इष्ट प्रीतीच
इष्ट साधलें, मानस झालें प्रशांत प्रीतींत
भाग्यवान तो जीव खरा या नश्वर विश्वांत
प्रीतिसारिका सुंदर गाउन सुरेल कवनांत
हृदयाला ती शांतवि मुजुल मधुतर नादांत
प्रीति-वेणुतुन मधुरा रम्या ललकारुन तान
भारुन जगता श्रेष्ठ जाहला मारुन हृद्वाण
धन्यवान तो जीव, सफलता ज्याची प्रीतींत
भाग्यच त्याचें, सार्थक झालें जन्मुन विश्वांत
प्रीतीसाठी तळमळणारें विश्व भासतें का ?
दिव्य प्रीतिचा ठेवा दुनिया लुटिते सगळी का ?
'हर ! हर !' देवा प्रीति चीज ही कशास दावावी !
प्रीतीसाठी दुनिया सारी कशास भारावी !
भारावी, पण अर्पु नये ही रीत कशी देवा ?
हिरे माणकें दावावे हा त्यांत असे कावा.
सरळ नाजुक प्रीतीसाठीं तळमळली नुकती
तोच मिळाली तिला खरोखर स्वर्गाची प्रीती.

७२०

कोण उकलतो भवितव्याचे नाजुक नव धागे ?
ज्यासाठीं मन भटकत फिरतें, परि न अत लागे.
भवितव्याच्या दुनिया बुडली भीषण डोहांत
भास भासला, गुगत त्याचा मागच काढीत
त्यात डोळते, गाणीं गाते, भरारते स्वैर
भवितव्यां पण काय ? कळेना सौख्यचि वा असुख
भवितव्यामधिं काय दडालें माणिक वा पाचू ?

किंवा भीषणता, जी काढी डोळ्यांतुन आसू
 भवितव्याची आशा-ब्रेडी पडता पायांत
 खळाळत्या नादांत जखडवी विश्वाची तांत
 भवितव्याची कास धरोनी भिरभिरतो जीव
 आयुष्याचा काल कठतो सुखांत पार्थीव
 साधी भोळी सरला बाला गुगे आनदें
 भवितव्याच्या मोद-लकेरीमधें स्वसुखकंदें

स्त्री-हृदयाची अलडता, किति स्वभाव खळखळता
 हळवी वृत्ती, शिल ओजस्वी, हृदयीं प्रेमळता
 प्रीति श्रीधरीं, वृत्ति रगली शांती युवतीची
 होती भ्राति, परी हारली करणी सुमनाची
 मनांत करिते विचार अपुल्या भावी सौख्याचे
 लग्न विधीचे ससाराचे, नव्या जीवनाचे
 पवित्र लहरी सु-विचाराच्या उच्च भावनेनें
 देती टवटवलेले मौक्तिक-सर लावण्यानें
 मनांत खळबळ किती तरी, पण दिसत न कोणाला
 मनांतली नव कुसुम-मालिका अर्पण हृदयाला
 जेव्हा येतें उधाण, उतरून पडतें कोठेंही
 मनांतलें हें उधाण हृदयाविण उतरत नाही
 कुठें तरी ओकून करावा हलका हृत्सिंधु
 ओहोटावे प्रेमभरानें नयनांतुन बिंदु
 मधून वाटे सरलेला कीं ओकू दादाशीं
 ' बहिनीपाशीं कीं आईशीं दावू कोणाशीं '
 ' दादा ' पण तो बोलुन फजिती उडविल थडें
 ' बहिनी, आई ' लाल जाहले कपोल लजेनें
 सरळ निघाली बगीचातली कलिका टवटवली
 डवरुनि सान्या ताठरलेल्या शिरांत रसरसली

मेघ--नृपानें उधळुनि नुकत्या मोत्यांच्या राशी
 सृष्टि न्हाणली अभ्यगानें जल-भारें खाशी
 कुतल ओले पसरून बसली लतिका रूपानीं
 फुललीं होतीं शिरे तयाचीं कोमल कुसुमानीं
 पवन वाहुनी फड फड करिती रानातिल झाडें
 वाळत होते कुतल वाटे कुरळेसे शेंडे
 प्रभाकराचीं कोमल किरणे लकलकली सारीं
 अलक वाळुनी त्यात गोंविल्या मोत्यांच्या हारी
 गढूळलेलें पाणी वाटे भागच अवनीचा
 ठायीं ठायी शृंगारच जणु नटला देवीचा
 सरलेचा शृंगार सर्व तो तिच्याच बागेत
 विश्व-मोहिनी भरली सारी तिच्या मोग्यात
 लग्न-वेळची मगलता तिज भासे आताच
 हस्तादोलन-सुखमय-कुसुमें दरवळलीं साच
 आनदाचें भरतें येउन तन्मय की व्हावें
 उफळुनि लहरीवरतीं लहरी येता पोहावें
 “ करू कशी मी माला साजुक सुमनाची बाई ?
 देइल का आनद मनाला रुचेल का नाही ?
 मोहन सुमनें सुदर गुफुन करीन तो हार
 तोच रहावा श्रेष्ठ जिवाला, सदा तोच प्यार
 हृद्भावाची ओंजळ भरली ओतुन त्याच्यात
 चतुराईनें अर्पिन प्रेमें सुदर डौलात
 सर्व फुलें त्या दिवशीं घेइन फुल्ल मोग्याचीं
 सुगंधांत तल्लिनता सारी व्हावी वृत्तीची
 पण देशिल का इतकीं सुमनें त्या दिवशीं सारीं
 तुझीच सारी कृति दिल्यारी तूच मनोहारी. ”
 आलिंगिली बालिका किती पण मोदानें त्याला
 अर्पुन वाटे दौलत सारी त्याच मोग्याला
 तिथें रगली, तोंच गळालीं फुलें मोग्याची

७६०

७८०

भवितव्याची साक्ष देतसे सरला-आशेची
 हर्ष जाहला, पुन्हा दाटली खळबळ हृदयात
 आनदाश्रू चमकुन आले प्रेमळ, नेत्रात
 जीव जाहला अधिर, दिला पण धीर मोगन्यानें
 आशा गेली पुढें वाहुनी वायू-लहरीनें
 तोंच वेंचिली सुमनें सारी सरलेनें प्रेमें
 भरलीं ओटींतच, जणु दिधलें वाण मोगन्यानें
 पुन्हा पातली विवेक-माला विवाह-मालेची
 तिला वाटलें करुन पहावी अताच ती साची
 म्हणुन वैसली तिथेंच, हरलें चित्ताचें भान
 गाड लागलें चित्त मनातच प्रीतीचें गान
 कशी करावी माळ ? म्हणोनी विचार खळबळले
 नयनापुढतीं श्रीधरचें मग चित्र उभें केलें
 ' असाच शोभे हार ' म्हणाली आनहुन वदनीं
 मात्र करीना कृती त्याची काहीं हस्तानीं
 तोंच म्हणाला श्रीधर येऊन ' माळ कशी शोभे ? '
 दचकुन उठली, लाजुन हसली, नयनीं अश्रु उभे
 मनीं हर्षली, प्रसन्न उठली मोदाची लहरी
 पदर सरकला, फुलें उघळलीं ओटीतिल सारी

८००

वर्षावच तो गोड, फुलांचा प्रीति-करातून
 शुद्ध प्रीतिची नजर खरी ती शुद्ध भक्तितून
 नसानसांतुन हर्ष उदेला सुमन-स्पर्शांनीं
 गोड सुखाशा भावी हंसली खवली तन्नयनी.

पाकळी ६ वी.

परिमल.

दिन दसऱ्याचा आज उगवला पूर्व-वैभवाचा
 वैभव-गीतें गाता गाता कुठित हो वाचा
 गत विभवाची स्मृती, खरी ती सीमा दुःखाची
 विभवानतर दरिद्रता ही खाई ज्वालाची
 श्रीधरचें मन आज जाहले चिंतांनी व्यग्र
 भाजित होती पूर्व-स्थितिची ज्वाला त्या उग्र
 ' विजयादशमी तोरण तुटलें दो दिवसांपूर्वी
 मान लवविती येथें सारे सुभेदार गर्वी
 मुजरा पहिला इथें होतसे तरवारीवरती
 जहागिरीची सर्वमान्यता लोळत ये पुढतीं
 आज पण कुठें दडलीं विभवे हरलीं का सारीं ?
 मोतीं उडुनी फक्त राहिल्या शिंपाच्या हारी
 फुलें वेंचिलीं तिथें आज का साऱ्या वनशेणी ?
 पांचू बसती तिथें राहिल्या गोऱ्याच्या गोणी. '

८२०

गत विभवानें जीव उडविला तोंच दिसे आई
 ' आई ! ' म्हणतां हुदकला तो आवरला नाहीं
 एकामागून चिलें येती समोर डोळ्याच्या
 तोंवर येती नयनाब्धींतुन लाटा पाण्याच्या
 सर सर गळले अश्रु, कशाचे ? मोतिंच ते साच
 डबडबलेलें हृदय वाहिलें पाहुनिया खाच
 स्फुदत होता, हुदकल्यानें नेत्र लाल झाले
 वदनावरतीं विषण्णतेनें चित्र उभें केलें
 परी राहिना, पुन्हा उसळला सरसर वाहुनिया
 कोण येतसे शांत काराया अतर पाहुनिया !
 अतरातल्या तीव्र वेदना जाणतसे कोण ?

कोण उतरितो हृदयावरुनी लिंबू वा लोण ?
 विदग्ध दावाग्रीची ज्वाला धगधगुनी उसळे
 अडकुन पथी पख हालवी फडफडुनी सगळे
 कोण सोडवी त्याला तेथून उपकारी माया ?
 मवितव्याची गाठ असे तर सहाय प्रभुराया
 त्या प्रभुवरतीं भार देउनी एकाकी जीव
 स्तब्ध जाहला हात मारुनी म्हणून ' दुर्दैव '

दुसरा मजला श्रीधरचा तो, बैठक सुदरशी
 रगविलेल्या भिंती होत्या नुसत्या शोभेशीं
 जुना गालिचा बैठकीतला पूर्वाचा अजुनी
 पसरविला तो नवाच भासे आजहि पाहूनी
 मधेच होतें सुदर ' टेबल ' गोल बहू नामी
 चहु वाजूला खुर्च्या होत्या काहीं आरामी
 छायाचिन्हें भिंतीवरतीं पूर्वज ते त्याचे
 मध्यभागे त्या सुदर होतें चित्र तुकोबाचें
 श्रीधर होता आज आपुल्या घरीच केव्हाचा
 गाळित होती अश्रू नयनीं मनातली वाचा
 मार्गे होता वसत पाहत श्रीधरची मौज
 त्यास दिसावा जिकडे तिकडे विनोद वा मौज
 मनात करुनी विचार, श्रीधर फसवावा आज
 चोरुन लपला भिंतीमार्गे सधी बघण्यास
 परि श्रीधरची पाहुन गति ही करुणा-भवाची
 हृत्पटलावर कारुण्याची प्रज्वलता वाची
 विनोद थड्या जाउन सगळे, गभिरता आली
 शून्यत्वाची विग्रण छाया वदनावर फिरली
 पुढें होउनी वसला जाउन खुर्चीवर एक
 टोपी ठेवुन मेजावरती, प्रश्नाचा रोंख
 श्रीधर होता शून्य, त्याला बोलवे न काहीं

स्तब्धतेंतली भीषणता ती, नजर मात्र पाही.
 वसतास पण तसेच झालें शब्दहि उमटेना
 टकमक पाहुनि पुन्हा वांकल्या खाली द्वय माना
 विचार, अपुरें होतें त्यांना कालिज श्रीधरचें
 शब्द जिभेवर येती, पण स्वर आत आत नाचे
 ' काय श्रीधरा ! आज कशाची व्यथा मनाला ती '
 पुन्हा गळाले श्रीधर--नयनातून नवें मोतीं
 हृदयाची हळुवारताच ती उठली शब्दांनी
 ' फुलें वेंचिली तिथें आज का साऱ्या वनशेणी
 दुर्दैवाची वक्र शलाका धगधगला देह
 रान भासतें निर्जन, माझे सुंदर जरि गेह '
 पुन्हा थांबला, अधर हालले थरथरला वरतीं
 विनोद उठला, वसत वदला स्वभावप्रवृत्ती
 ' आले आता दिवस जवळ हे खुलून वनश्रीचे
 निर्जन रानामधेच फुलतिल जाईचे वगिचे
 हृदयावरचे घाव पुसटले जातिल पूर्वीचे
 हेमतातच गुलाब फुलतिल अधरीं थडीचे '
 खिन्न हासला, श्रीधर वदला ' धन्य ! ' वसताला
 ' कुठे कशीही मनस्थिती पण धन्य विनोदाला '.

८६०

शरदतूनें हात फिरविला कोमल, रानात
 फुलून वनश्री करिते त्यावर शृंगारें मात
 शाळू पिकला, कणसामाजीं टपोरले दाणे
 उडताना टोंचिती बसूनी पक्षी चोंचीनें
 गोफणगोटे भिगत येती माळातून वेगें
 ' भर भर ' आवाज निघाले तेथें आवेगें
 शेतकऱ्यांची दृष्टी खिळली रानांतच सारी
 तीच देतसे हिरे माणकें दरिद्रताहारी

८८०

थडी नुकती फिरू लागली, फुटलीं तीं तोंडें
 वनबाला वेणींत घालिती गवताचे गोंडे
 माळकरी पण पाय घालिती रात्रीं पोटात
 रानातच राहून रक्षिती पोटाचा भात
 भावि सुखाच्या स्वप्नामाजीं कृषिकर्मीं चूर
 वाऱ्यासगें डोलुन धरिती आशेचे सूर
 भावि सुखाशा आज डोलवी झुलवी पवनात
 विचार-लहरी राज्य अर्पिती स्वर्गाचें साथ
 परी कळेना भवितव्याचा कसा असे अत ?
 तरी सुखाशा धावत जाते करूनिया मात
 भोळी सरला भावि सुखाशा स्वप्नांनीं गोड
 झाली होती आनदाच्या भारीं मन्मूढ
 सध्यासमर्थीं तिनें घातला सडा कुकवाचा
 मधून पट्टा रगविला मग पिवळा हळदीचा
 रांगोळ्यानीं आली शोभा विचित्र रगानीं
 खुलुनि दिसाव्या म्हणुनि भरविला गुलाल बाजूनीं
 ठायीं ठायीं फुलें उधळिली पूजन जणु त्याचें
 मधेंच मोठें बळिराजाचें चित्त गोमयाचे
 उत्साहाची आज भासली सरला निर्झरिणी
 सजवित होती अगण सारे नूतन जोमानीं
 लगेच केली वेणी अपुल्या फुल्ल मोगऱ्याची
 अलक-ग्रथिवर बाधुन प्रेमें सुदर डौलाची
 सीमोल्लघन झाल्यावरती ओवाळणि आज
 म्हणुनि भूषवी काया नाजुक सुदर घे साज
 वसतसगें श्रीधरला पण ओवाळणि होती
 म्हणुनि फाकली प्रभा विकासी वदन-शशीवरतीं

९००

मगल वाद्ये, सणथा, भेरी निनाद मंजूल
 चौघड्यातुनी साथ झडतसे, वाद्याचे घोळ

झकाराचे उठले जिकडे तिकडे पडसाद
 रामपुन्याची नौबद दुमली रीत पिढीजाद
 लोक मिळाले, पुढे चालले नारायणराव
 जहागिरीचा नाता मानी होता उमराव
 गूढ विचारी वसतश्रीधर दिसती दोघेही
 मागुन जाती सीमोल्लघनि हृदयाचे स्नेही
 ठरला वाटे निश्चय कसला दोघाचा हृदयीं
 हाता मिळती हात, मुखावर नूर मोददायी
 तोडुन गर्दी पुढें निघाले समाधिला भिडले
 हर्षभरानें दोघानीं तें मस्तक वाकविले
 अष्टागानीं खरी सागता झाली मागून
 परस्पराचें हृदय मिळालें, आलिंगन खूण
 देउळातल्या मूर्तीवरतीं सोनें उधळून
 सर्व देउळे वदुन येती मनात हर्षून
 दारीं सरला उभीच होती घेउनिया दीप
 सौंदर्याची कलिका नाजुक, मनात निष्पाप
 भरजरि शालू चोपुन खुलवी काळा भरदार
 चद्रिकाच ती भासत होती घनातली गौर
 तग कचुकी, तलम रेशमी बाहूवर उमटे
 पदर खोचला, नेत्र चमकती, रूप तिचें गोमटे
 वसत ओवाळुनी प्रेमले घरांत पाठविला
 सोनें सगळें अर्पुन तिजला हासत तो गेला
 जाताना पण वदून गेला सरला-कानाशी
 ' दो माहिन्याचा अवधी, त्याची ओवाळणि खाशी '

९२०

९४०

धाडस मोठें मनात, झाली ओवाळणि पुरती
तोच निघालें बाहिर सोनें, प्रीति-भक्ति-भेट
सहज अर्पिता हात धेतसे हाताची भेट
स्पर्श जाहला, उभे राहिले भरभर रोमाच
थरारल्या चिद्वृत्ती, चमके नेत्रातुन साच
मनात भलती खळबळ झाली. उडलें जणु भान
हेरे कल्पना वर्णाया तें गुफुनिया गान
तोंच परतली, सरला वळली लगबग गोड किती !
वेणी दिसली टवटवलेली, अलकातिल मोतीं
परिमल शिरला, नसांत भरला, देहहि दरवळला
गुगत श्रीधर डुलला, पण तो जीव मात्र हरला.

पाकळी ७ वी.

भ्रमरगुंजन.

गळ्यास आली सरला वाला योग्य विवाहाला
मातापितरा जडली चिता, खाते कलिजाला
“ मान, मरातब, व्याही, विहिणी भरलेल्या गेहीं
तिथेंच देइन सरला माझी ” वदत असे आई
हाव पित्याची धावत होती पैशावर भारी
समान दर्जा, जहागिरीचा आणि सुभेदारी
वतनवाडिचा थाट, मासला अपूर्व झोंकात
अगम्य सारी रीत त्याची हौस विवाहात
श्रीधर विषयीं हट्ट, भावना खुळी वसताची
पाहुन उसळे क्रोध, दिसावी लाली नेत्राची
मोळी सरला कुटुन विचारी उमजे हा भाव
श्रीधरवाचुन तुच्छच मानी रक आणि राव

नारायणरावांचा मानी स्वभाव उमरावी
 ऐट हासरी खोंचक नजरी नेत्रातुन यावी
 शब्दामधुनी झोंक दिसावा हुक्मी थाटाचा
 विशाल भालीं खूण दिसावी भाग्याची त्याच्या
 चाळीशीतिल उलटुन गेला तोरा तरुणाचा
 रोंखित होता तरी अजूनी भर त्या ऐटीचा
 विचार ठरला, वर पाहियला सरला-लगाचा
 कृष्णपुरीचा दत्तक होता भास्कर नावाचा

इनाम वतनी वारा गावें, जहागिरी प्रात
 लक्ष्मी झुलवी हिंदोल्यावर बसवुन सौख्यात
 उभ्या ठाकल्या द्वारिं विलासी सौख्याच्या राशी
 पचारति ओवाळित होता कुबेर पायाशीं
 दास, दासि, परिचारक सारे परिजन भाग्याचे
 लुटीत होते, सौख्य-कालचे होरे विभवाचे
 घनमानाची वाहत होती सिंधू उतरून
 विभवानें तर केला होता तिथेंच सोपान
 नारायणरावांनीं केला निश्चय पाहून
 ' सरला बाला इथेंच माझी देउन सुखवीन.
 हुंडा ठरला, देणें, घेणें, व्याहीविहिणींचें
 उणिव न व्हावी, सर्व पुरावें लेणें इच्छेचें
 अपुल्या पण विभवाचा सारा दिमाख दावावा
 श्रेष्ठ ठरावें आपण, इच्छा नारायणरावा
 भाग्य दिसावें जहागिरीचें, उमरावी ऐट
 बधुन भुलावें, म्हणुन ठरविला गाव एक भेट
 विवाहातली ऐट दिसावी स्वतंत्र अपुलीच
 धनमानामधि चमकुन यावी दृष्टी अपुलीच
 हीच पुरावी इच्छा, म्हणुनी मोद मना झाला
 आता फुटती अकुर वाटे त्यांच्या भाग्याला

विवाह ठरला सरलेचा हा कितितरि थाटाचा
मात्र कल्पना नव्हती तिजला, श्रीधर देव तिचा

लग्न वाटलें काय धनाचा दिमाख भाग्याचा ?
विवाह म्हणजे अपूर्व सगम उज्वल प्रीतीचा
लग्न नव्हे तें, ऐट दिसावी जगिं श्रेष्ठत्वाची
विवाह म्हणजे लता डोलती अंतर-भावाची
लग्न नव्हे तें, उजळुन द्यावी काया कन्येची
विवाह म्हणजे गोड खुमारी गृहिणी-सौख्याची
लग्न नव्हे तें, कर हाताची उभयाना भेट
विवाह म्हणजे जीव-शिवाची जगतावर भेट
लग्न नव्हे तें, प्रदर्शनातिल दर्शन दृष्टीचें
विवाह म्हणजे साक्ष अतरी दर्शन प्रीतीचें
लग्न नव्हे तें, विकली जावी हुड्यावर काया
विवाह म्हणजे प्रीती-दौलत अर्पण प्रिय हृदया
लग्न नव्हे तें, मानमरातब लटका विभवात
विवाह म्हणजे चैतन्याचा लाभच विश्वात
लग्न नव्हे तें हौस मनाची, दृष्टी जगताची
विवाह म्हणजे प्रेम-मयाची वृष्टी प्रेमाची.

१०००

कोण जाणतो विवाह असला मगल प्रीतीचा ?
कुणा लाभला ठेवा असला सोज्वळ प्रीतीचा ?
भाग्यवान जगिं कोण ? प्रीतिचा भक्त एकनिष्ठ
मात्र मिलेना कुणा प्रीति ही कुणी न सतुष्ट
भोळी सरला मानित होती श्रीधरला देव
नसे कल्पना रडविल तिजला पुढती दुर्दैव.

पाकळी टवी.

मधुस्त्राव.

मेघ गाळिती धर धर धारा नभातून नेमें
 चातक पक्षी घुटके घेती आनदुन प्रेमें
 गौरचंद्रिका हात पसरिता कासारीं जेवी
 नील कमलिनी हासत उडुनी सुदरता सेवी
 पाणी देउन तुडुब व्हावा केळीचा वाफा
 फोंफावत जें ताठरलेला नाजुक नव गाभा
 भावि सुखाच्या सुधारसाचे सागर भरलेले
 जीव घेतसे अधीर भरुनी तुडुब रस पेले
 आत पोहतो, हात फेकतो, सपासपा पुढतीं
 नैराश्याचा नक्र चिरडुनी ये आशा--भरती
 उचबळे मन आतुन येती लोट पुढें सारे
 जणू वाहतें अमृत साऱ्या नसांत जल--धरें
 भाव तरळती हृदयावर जणु मेघ अबरांत
 स्वातीमार्जी शिंपा तरळति जशा सागरांत
 हेतु--सफलता नाही तोंवर धडपड ही सारी
 भावनातली गोड माधुरी चित्त पुढें सारी
 विजयादशमी सीमोल्लघन सरलेचें झालें
 विजय मिळाला म्हणून श्रीधर आनदें डोले

१०२०

शरदतूच्या दों महिन्याच्या खुललेल्या कालीं
 युव-युवती जन मना रमविती प्रणय-भाव--जालीं
 हेमताची गोड खुमारी विलसे अधरानी
 शरदतू पौंचवी तयाचे निरोप वाऱ्यानीं
 पहाटवारा साखरचुंबा घेउनिया गोड
 प्रीति-जनांची स्वप्नसमाधी उडवी विनतोड

१०४०

प्रणयभावना प्रीति-जनांची नेई वाहून
 अतरातली भाव-मुग्धता वदवी स्पर्शन
 प्रीति-गान नव गोड गुफुनी गाई कानात
 विद्युद्वेगें प्रतिध्वनी ते घुमवी विश्वात
 हृत्सदेशीं भरली जादू मोहुन जी टाकी
 शरदतूची खुली मोहिनी आतुरता ओकी
 अरुण-प्रभा जें आणी रविला मोहुन गगनात
 शरदतूची तशी होतसे प्रीतीवर मात
 सरला श्रीधर गुगत होतीं प्रीती-गानात
 वसत जीवें हर्षभरानें करीतसे साथ

आश्विनातली नर्क-चतुर्दशि आली दिपवाळी
 प्रातःकालीं दीप तळपती झळाळल्या ओळी
 तारे लोपुन प्राचि दिशेला उठली नव काती
 पहाटवोर मज्जुल नादुन मोदें तिज गाती
 कुठें कोकिला भारद्वाजहि ललकारुन उडती
 'चिंव चिंव चिमण्या करुन कोठें फळपासह जाती
 तरु-शिखरावर बसती रावे कोठें ऐटीत
 डुलबुन झेंडा उडून जाती मोदें गगनात
 थडीचा पण कडका फिरला फुटला ओठात
 दात वाजती थरथर, भरते हुडहुडि पोटात
 तरी चमकल्या रामपुन्याला दीपांच्या ओळी
 लखलखलें तें तेज तयाचें मगल शुभ वेळी
 आकाशींची अरुण-रक्तिमा उतरे त्या स्थानी
 किंवा पसरे तेज रवीच्या नव-प्रभेवाणी
 सूर नादले गोड कुठें ते मगल वाद्यांचे
 झडतच होते चौघड्यातुनी नाद दमाम्याचे
 मधून उडते सदुक कोठें वार वदुकाचे
 मुलें उडविती हवेंत पोकळ वार फटाक्याचे

कुणी घालिती आर्या अगणिं सडा गोमयाचा
 कुठें घालिला गुळाल भरुनी पट रांगोळ्याचा
 अभ्यगाने कुणी घालिती स्नानें आत्माना
 उटणें लाविति कितीक भगिनी आपुल्या भावाना
 थरथर उडती अधर, तरि कुणी अडुन उभ्या भगिनी
 'नावासाठी,' भरले ज्यांचें हृदय विनोदानीं
 आनदाच्या तुषार-माला उडती सर्व घरीं
 प्रभातवारा उल्हासाचे पराग त्यात भरि
 श्रीधरचें पण वसत पुरवी कोड दिवाळींत
 सरला खुलवी भावलता नव गोड कौतुकात
 अभ्यगार्ची स्नानें झालीं दोषांची जेव्हा
 पुढ्यांत आला प्रेमपुरीचा प्रेमळ करिं मेवा
 बहार केली सरलेने तर रांगोळ्या भरुनी
 कौशल्याचा तिनें दाविला कळस तिथें करुनी
 पाट माडिले असेच होते चतुराईपूर्ण
 वदन दिसावे श्रीधरचें तिज बघता कोठून
 मित्र-गणासह वसत श्रीधर विनोद-थडानीं
 दिपवाळींचा हर्ष उडविती मधुतर पक्कान्नी
 सरलेची तर आज करावी थड्या पुरतीच
 ठरवुन बसले होते सारे, कौतुकमय मौज
 साजो-यांनीं हात भाजती तरि वाढी सत्वर
 सरला हर्षुन वहिनीसगें खोचुनिया पदर
 खुसखुसलेल्या चकल्यांनीं तर मजा और केली
 लाडु, जिलेबी, पुण्या, करज्या गोडी खवखवली
 प्रीतिकराची जरी भाकरी गोड किती लागे
 हा तर होता दिपवाळीचा मेवा अनुरागें
 दिव्य माधुरी त्यात भरली प्रीतिकरातून
 सुरलोकींचे अमृत वाटे त्याहुन किति हीन
 सहज वाढता उचबळे मन आतुन सरलेचें

११००

नजर बावरी खालुन बघते लोचन श्रीधरचे
 भाव तरळती, गोड खुमारी त्याची विलसानी
 गालें खुलवुनि, रोमाचित करि आशा मनि भावी
 तोंच पातला विनोद तेथें रम्य वसताचा
 हासत उठला गोड ऐकुनी गुलाव सरलेचा
 प्रीतीभाजन सरलेचें हें श्रीधरला झालें
 म्हणनि आज या श्रुगाराला नूतनपण आलें
 तिरवे डोळे करुन मुरकली मान वाकवून
 पदर सांवरी तोंच साडलें हातातिल बाण
 बघुन हासला परस्परांना हौसी मित्र-गण
 लाजुन गेली सरला, नाही आली परतून

मूढ मनाला भविष्यवार्ता उमजेना काहीं
 अनंत आशा डोकवति मग आशामय हृदयीं
 जीवन-सागरिं नौकेभवती आशेच्या लटा
 एक तारिते, दुसरी येते तोंच फुटे फाटा
 विचार-लहरी उसळत येती मागुन एकीच्या
 एक हासवी, रडवि भावना दुसरी जीवाच्या
 लता डोळते वाऱ्यासगें आनदे भारी
 परी वाळवी खालुन तिजला कणकण पोंखारी
 भेव दाटती घन आकाशीं विद्युत् पण नाचे
 परी कळेना झोत खडिती असख्य पवनाचे
 भरि पिचकारी एक लाट तों भाजि मना एक
 भवितव्याची खरी खरी ती तीच उरीं मेख
 परि भवितव्यां भरल्या वाटे सौख्य-सुधा-राशी
 म्हणुन नाचती विचार सारे मनांत गुलहौशी
 सरला श्रीधर माला गुफिति प्रीति-मौक्तिकांची
 अधीर होउन मानस लक्ष्मी वेळ वहाण्याची

११२०

फूल निरामय जरी डोलतें निर्जन रानात
 परिमल त्याचा परि दरवळतो अनत विश्वात
 प्रीति—फुलांचा सुगंध काहीं असतो न्याराच
 ज्याविण होई खळवळ हृदयीं, तळमळ जीवास
 जरी न दिसली सरलेला दिनि श्रीधरची मूर्ती
 व्याकुळ होउन प्राण सर्व ते भरभरुनी उडती
 दिवसातुन जरि शब्द न वदली अडून श्रीधरशीं
 झुजत होती हुरहुरवाणी उदास वृत्तीशीं
 लपुन पाहता नेत्र दिसावे श्रीधरचे लाल
 दचकुन होई विस्मित चित्तीं तें किंचित्काल
 सुमन एक परि वसतसर्गे देता हर्षून
 रोम थरारे जरी घेतसे श्रीधर हासून
 श्रीधरची पण तशीच झाली ठेवण नवलाची
 सग वाढवी मनिं आतुरता रीतच प्रीतीची
 जरि नच फिरली सरला नजरी चमकुन वेल्हाळ
 ह्या भासावी घन तिमिराची लाया करवाल
 थड्या पाहुन जरि न सुरकली गोड, वसताची
 विषण्ण व्हावी वृत्ति हांसरी तिथेंच श्रीधरची
 क्षण न विसरला सूचक दृष्टी श्रीधर सरलेची
 जीव—विसावा तोच, नाचवी लहरी हर्षाची
 पथ चालता दिसला त्याला शालू तसलाच
 सरला भासे, दृष्टि बावरी होई तेथेंच
 कीं सरलेची चाल चालते ललना अन्य, पथीं
 सरला वाटुन शब्द घोळती अधरीं, परि भ्रांती
 शब्द ऐकिला तसाच, दुसरा किंवा कानानीं
 शब्द भासुनी सरलेचा तो हरतो मानानी
 पान हाललें बागेमधलें पवनानें थोडें
 अधीर लोचन, हास्य मुखावर विलसावें गोडें
 कुठें वाजलें, नाद जाहला 'खट्कन्' दाराचा

झुलवित वाटे प्रेमळ मधुतर भावच सरलेचा
 परि जेव्हा ते उमजे मानस वारा तो होता
 निराश होई, हुरहुरलेला चटका पण चित्ता
 सरला पाही श्रीधर जगती श्रीधर सरलेला
 परस्पराविण कुणी पाहिना जगात दुसऱ्याला
 गेह विसरला श्रीधर अपुलें सर्व मनी पूर्ण
 मुळें वाटेना घरास जावें सरला सोडून

११६०

तरुशिखरावर कुठें जराशीं सोनेरी किरणें
 दिन मावळला उन्हे लोपली हबरीली कुरणें
 विहग-पंक्ती तरु-राजीच्या रोखाने उडती
 आणुनि दाणे चोंच भरुनी पिलास भरवीती
 ऐन दुपारीं गळली होती सुंदर जळमोतीं
 दृश्य त्याचें नभीं विलसलें रगामधिं साती
 मिटू लागली कमलावरची प्रभा अपोआप
 भ्रमर अडकती, मधुरसपानी भक्ती निष्पाप
 लता घालिती माना खालीं कितीक लववून
 जाइ जुई किती सुंदरतेनें गेल्या डवरून
 चिंतामग्ना चित्तमलीना जाइजुईखालीं
 अचल दृष्टिने रोखित सरला प्रभा मोगऱ्याची
 टिपलीं होती मोगर-मोतीं जरा ओणवून
 परडीमध्ये भरलीं होती सारीं रचवून
 बाग पाहिली फिरुन एकदा प्रेमळ दृष्टीने
 भरली होती तीतच सारी नाजुक यष्टीने
 मधुर चिंतनीं गढली होती बाला सुकुमार
 मन प्रीतीचे गुफित होते आंतच नव हार
 दृष्टीमध्ये लुकलुकले ते प्रीतीचे तेज
 बदनावर मग टवटवलेला अपूर्व ये साज
 अलक मोकळे पाठीवरतीं रुळले होऊन

११८०

मोर-पिसारा गोंडस नयना भासावा दुरुन
 नाजुक लहरी पवनाची तों झुळझुळली मद
 पदर उडविला नाही कळला रमली स्वच्छद
 काहि गळालीं फुले शिरावर जाइजुईतून
 पसरविलेल्या अलकावरतीं वृष्टी होऊन
 मोतीं भरले वाटे जुइने तिच्या शिरोभागीं
 जाइ-फुलांनीं कथिलें तिज हें येउन निटिलागीं
 नयनापुढतीं मोहन मूर्ती फिरत असे दुसरी
 मनिं उमजेना तिला सजवितो निसर्ग श्रुगारी
 श्रुति हारली, तोंच झाकले नेत्र तिचे कोणीं
 येउ नये बाहेर झाकले मोत्यांचें पाणी
 देह दचकला, चरकत युवती घाबरला सूर
 थरकापत वच, डबडबलें तें हृदय जाय नूर
 घाम निथळला कपोल झाले ओले विदूनीं
 'कोण ?' अधरें उठली वदनी दोनच अडखळुनी
 'दादा ! वहिनी !' कोण असे पण सोडाना आता !
 तोंच निघाले हात, पाहता श्रीधर तो होता १२००
 गोड लाजली, एकच मुरका मारी लडिवाळ
 पदर सारुनी दूर जाहली डोलत वेल्हाळ
 लावण्यानें बहरून गेली मुख-चद्रावरती
 सौंदर्याची वृथा ऐट त्या गमते चद्राची
 'श्रुटा तरि ही कणि आठवली नवलाची वाई !'
 बोलुन हातीं पदर धरुनी भूमीतल पाही
 मात्र विलसली वदनीं लाली लपलेली सारी
 श्रीधर पाही हासुन कौतुक लुटतो नवलाई
 दृष्टि धोळल्या परस्परांच्या नयनातुन दोन्ही
 दाउनि दिधली मनै अधिरता, खळबळ हृदयांनी
 शब्द उठेना पुढें एकही कोणाच्या वदनी
 हरे देहता, मात्र जाहले तन्मय भावांनीं

वसत भरवी दृष्टीमध्ये वरून नवलाई
 कौतुक-भावे बघुनी दोषा भरून घे हृदयीं
 हासत आला विनोदभावे विषण्ण दृष्टीत
 खिन्नताच पण उमटत होती उजड पाउलात
 सरला लाजुन निघून गेली दुःखनच पाहून
 जणु न कळावे तिचे झाकले श्रीधरनें नयन
 बोलत होता विनोद त्याचा वदनातुन सांच
 मात्र निराशा घालित होती आज मनीं नाच
 दीर्घ उसासा बघुन श्रीधरा टाकी श्वसनाचा
 शब्द धोळती अधरावर, तरि कुठित हो वाचा
 कठ दाटला, निराश लहरी पहिली त्या होती
 दुःखाश्रु पण दोन गळाले बघवेना वरती
 शका सुचवी दृष्टी त्याची श्रीधरला पुढची
 विस्मित झाला श्रीधर पाहुन चर्या नवलाची
 शब्द उसळला दडेल कैसा मनात थाबून ?
 ' पुन्हा पण असा दिसेल का मज होरा परतून ? '
 तोच पसरली विषण्ण छाया दोघाच्या वदनी
 प्रेत--कळेनें उडी घेतली श्रीधरच्या वदनीं

१२२०

पाकळी ९ वी.

दंवाच्छादन.

आशा जाई पुढे मनाला मार्गे टाकून
 घालि निराशा कडका एकच, हृदय करी चूर्ण
 शांत शशीचीं कोमल किरणें आशेंतुन गळती
 नील घनांची भयाण झाली गर्दी त्यावरतीं
 वाऱ्यासगें नैराश्याचें घोंघावत भूत

कर्कशता भेसुर अडविते पथ काळोखात
 नव्या लतेची नूतन कलिका खुल्ली नाजूक
 चुरगळी, मातीस मिळाली, विरली मातींत
 नभी पिंगळे भकास गाती निराश कर्कशता
 तारे तुटती आकाशातुन सोडुन तेज-लता
 श्रीधर होता, सरलेच्या मनिं हृदिचा हृदेव
 मात्र पित्यानें मानासाठीं विकला तो देह
 नैराश्याचा एकच कडका चपलेचाच खरा
 सौख्य हारलें हृदय उडालें थिजला देह पुरा
 वेळ साधली दुर्दैवानें फासा अनिवार
 पैसा एकच झाला सरला-हृदयाचा हार

१२४०

पैसा तारी, पैसा मारी, पैसा अधिकारी
 पैसा थोरी, पैसा भारी, पैसा सुखकारी
 पैसा त्वाता, पैसा माता, पैसा एक पिता
 पैसा भगिनी, पैसा गृहिणी, पैसा प्रिय काता
 पैसा मानी, पैसा हानी, पैसा अपमानी
 पैसा साधू, पैसा भोंदू, पैसा प्रेम मनी
 पैसा प्रीती, पैसा कीर्ती, पैसा गुण-काती
 पैसा शांती, पैसा भ्राती, पैसा विश्राती
 पैसा वैभव, पैसा गौरव, सौष्ट्य जगिं पैसा
 पैसा जीवन, जगती मोहन-मत्त एक पैसा

त्या पैशावर उभी राहिली सरलेची काया
 पैशावरती प्रीती दिधली पैशाची किमया
 तात पाहतो पैसा, बघते माता मान मनीं
 मात्र जळाले प्रीति-भाव हे सरलेच्याच मनीं
 निश्चय ढळला, धक्का बसला, वसत-हृदयाला
 तीन जिवाला, नाजूक दिधला पैशानें झालो

१२६०

निर्घृण घाला पिता न समजे माताही नुमजे
 नयनीं होतें पटल धनाचें मानाचें साचें
 प्रीति दिलाची विकली जावी वित्ताने कैशी ?
 प्रीति मनाची कशी मिळावी मानानें खाशी ?
 तरी कुणाला कदर मनाची ? प्रीति कोण मानी ?
 ज्याच्या घुढती पैसा दिसतो चंचल अभिमानी
 विरतिल साऱ्या ऐहिक इच्छा, क्षणिक पसारा तो
 मात्र घाव हा हृदयावरचा जीवन घालवितो
 मिळेल पैसा, मिळतिल साऱ्या कांक्षा जगताच्या
 मात्र भावना एकदाच जगि उज्ज्वल प्रीतीच्या
 सुखें जगावर कितीक असती, वैभव ते त्याचे
 सौख्य खरें ते तेंच एकटें सौख्य अतराचे
 विभवे सम्राटाचीं, सुखदा लक्ष्मी भाग्याची
 माती गमती, नसता नजरी प्रेमळ प्रीतीची
 सरला बाला वदेल कैशी प्रीति अतराची ?
 नाजुक भाषा कोण उमजतो पाहुन नेत्राची ?

माउबिजेचा सण विभवाचा आर्याचा गोड
 प्रीति-सुखाची साक्ष जगावर अखड विनमोल
 बीज आजची कसली ? होती व्याकुल सुकुमारी
 वसत-नयनीं अश्रु-जलाच्या डबडबल्या लहरी
 विचार अपुरे पडती जेव्हां दावाया प्रीत
 अखड गळती अश्रु-धारा, जगताची रीत
 ऐन दुपारीं जरा लोटली अथरुणावरतीं
 सरला, व्याकुल प्राण, उडाला जीव हवेवरती
 सुख-स्वप्नाची गोड माधुरी वदनावर दिसली
 दचकुन उठली तोंच फोडिली हृदयें किंकाळी
 'मन वेडें हें विचार करिते किती तरी बाई !
 दुदवाचा फांसा उलटा परतणार नाही.

खुळ्या मनाची ओढ जातसे आशेवर अजुनी
 तोंच दिसावी कठोर नजरी पितयाची मानी
 पुन्हा धावली आशा प्रेमळ, बघते मातेला
 मातृ-प्रीतिची दिव्य शलाका देइल सौख्याला
 पुन्हा चमकले अश्रू, वदली वदनातुन काहीं
 ' मानच व्हावा, आई ! तुजला सरलेपेक्षाही !'
 फिरून लोटली विषण्ण झाली मूर्ती सुकुमार
 नयनीं सुटल्या अखड धारा अश्रू अनिवार

झुळ झुळ वारा वाहु लागला संव्या-समयाचा
 झाडावरतीं मजुल धुमली विहगाची वाचा
 गुरें चालवी कुणि ओढ्यावर पाणी दावाया
 हवरल्या कुणि गाई पाहुनि वत्सा, पाजाया
 डुलू लागले वृक्ष, वाहती वारे मोदाचे
 धरू लागले साथ तयाची गाणें विहगाचें
 लता डोलती, बागेमधल्या वायुसवें गोड
 मधु सुमनाचा सुगंध खुलवी आशेचे मोड
 लता डवरल्या, किती बहरल्या वेली पुष्पांच्या
 कलिका खुलल्या कितीक लवल्या भारीं सुमनाच्या
 सरला बाला बघू लागली बागेंतिल वेली
 जळली होती गोड जिवाची डुलणारी वेली
 फिरतच होती बगिच्यामार्जीं जणु वेडीवाणी
 मनांतलें तें वेड कुणाला दाविल उघडोनी ?
 दिसे मोगरा नयनाला तों, उठलें काहूर
 धस्स जाहलें आणि दडपला भावानी ऊर
 पाय जाहले जड उचलेना एकहि पद पुढतीं
 तरी मोगरा आलिंगुनि ती घाली घट्ट मिठी
 कठ दाटला, परी वाहिलें हृदय खळाळून

१३००

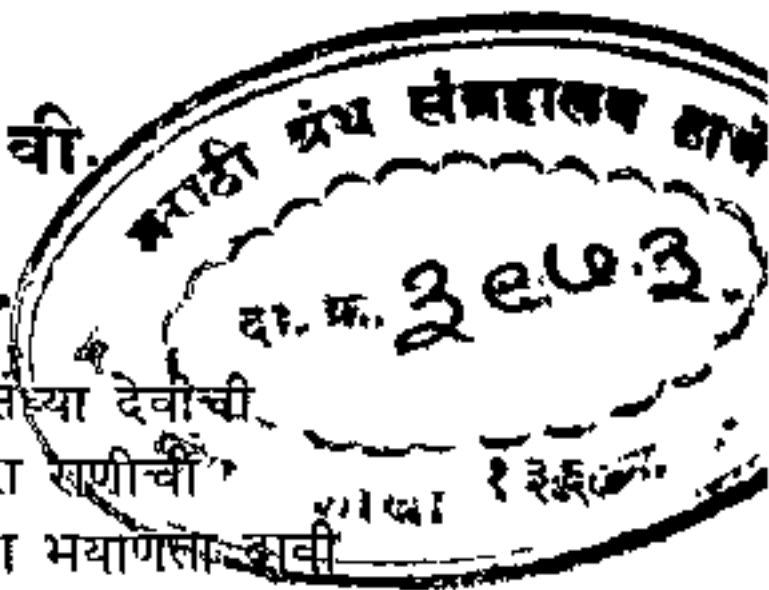
चिमण्या, राघू होऊ लागले साथी गाऊन
 अश्रू गाळून सरला भिजवी खिन्न मोगन्याला
 त्याने दिधले उत्तर तिजला गाळून सुमनाला १३२ •
 ताठरलेल्या शिरा तयाच्या भिजल्या जरि सान्या
 तरि न थांबती सरलेच्या मुळि धारा अश्रूच्या
 'तूच अर्पिलें हृदय तयांना दावियलें तूच
 आज कसा मग स्वस्थ सख्या ! तू, भ्राति मनी हीच
 कुणा दाउ मी अतर अपुलें, तुजवाचुन कोण ?
 तूच जिवाचा जीव, सख्या तू प्राणाचा प्राण
 तूच हरविला जीव, पाहिला हृदयाचा ठाव
 तूच दिलाची दौलत सगळी, तुजवरतीं भाव
 तूच दाविला देव, जाहला असुर तूच आता
 कुणास वाहू हृदय; पाहिलें एकदाच चित्ता
 घाटावरची पूजा बाहिली बाधियली तूच
 हृद्दावाची सुमन-मालिका तोडियली तूच
 कोपलास का मजवरतीं तू ? अनाथ भगिनी मी
 अत कशाला बघसीं सख्या ! हृदयाचा वर्मा
 देव हृदांचा एकच त्याचा देह खरा माझा
 कशी देउं मग दुसऱ्याला, जरि असे थोर राजा
 मातापितरां एकच आशा नश्वर विभवाची
 असू नये का जरा कल्पना नाजुक, हृदयाची ?
 नको मला सम्राट जरी तो देव स्वर्गाचा
 वाचस्पति जरी सरस्वतीचा, कुवेर लक्ष्मीचा' १३४ •
 एकामागुन एक उसळती भाव अतराचे
 जळलेले ते हृदिचे उठले विकार प्रीतीचे
 " प्रीतिसाक्ष तू, हृदयसाक्ष तू, साक्ष तुझी देवा
 दिला एकदा हृद्दावाचा सुखकारी भेवा
 माळ अर्पिली तुझी एकदा हृदयाला सांची
 भगें तोडिलीं, आज वाहत्यें भाऊ-बीजेची

भगिनी सरला श्रीधरची पण भगिनी विश्वाची
 आज बिजेची ओवाळिन मी भगिनी प्रेमाची
 प्रीति-भक्तिची नजर तुझी ही व्हावी साक्षीची ”
 म्हणुनि वेचिलीं तिनें जरशीं फुलें मोगन्याचीं
 अलक-अधिवर काहीं बसलीं, वसत ये तोंच
 पाहुनि भिजली हृद्वीणा ती, पुन्हा पडे खाच
 तरी वर्षिली सरला-वाणी ध्वनीत गभीर
 “ दादा ! पहिलें हृदय वाहिलें तेथ पुरेपूर
 दैव उलटलें, मग कसले जगिं तात तशी माता
 कसा उकलतो हृदयावाचुन बध जगच्चित्ता ”
 निश्चय-वाणी ध्वनीत झाली परतुन सरलेची
 ‘ भगिनी सरला श्रीधरची ती भगिनी विश्वाची. ’

पाकळी १० वी.

विशीर्णता.

रात्र जाहली, प्रभा लोपली संध्या देवाची
 चचल दृष्टी सृष्टि रोखिते तारा राणीची
 रातकिड्याची ‘ किर्र ’ गर्जना भयाणसा-दावी
 मधुन काजवा चमकुन दावी दृष्टीपथ भावी
 कोल्हे भुकती, घुमले कार्नी भयाण पडसाद
 दिवाभिताचे मधून येती घोंघावत नाद
 विश्व जाहलें स्तब्ध, हालवी एक न तर पान
 भीषण काळोखात दडालें सृष्टीचें वदन
 हृदया बसला एकच हिसका खडतर भावाचा
 पाहुनि गेला नसांनसावर श्रीधरला खांचा
 तुटला आशा-ततू, सुटला धीर मानसाचा

फुटला घट प्रीतीचा, सरला दिन आनदाचा
 कोण देतसे धीर अवरा, उचली नग कोण ?
 कोण फाडितो सागर, नाचे लाटावर कोण ?
 कोण अडवितो पवन, वाहतो वायुसर्वे कोण ?
 प्रीतीसाठी हृदय भडभडे, रिझवी तें कोण ?
 श्रीधरला जग विषण्ण झालें, दीन देह झाला
 चित्त उडालें, भाव जळालें, जीव विकल झाला
 फुलें हासती तिथे पसरले काटे घनघोर
 प्रभाकराच्या किरणामधिही तिमिर दिसे थोर

श्वास कोंडला जीव छेडितो निश्वासी ताना
 चित्तामध्ये खिन्न भावना खळबळती नाना
 तीव्र जाहल्या गोड भावना हसऱ्या, जीवाच्या
 उग्र कल्पना धुमसत होत्या नाजूक, हृदयाच्या
 शांत मनाचे भव्य मनोरे दांसळले सारे
 हाय ! हवेंतील किड्डे सगळे डळमळले प्यारे
 नैराश्याची भीषण ज्वाला जाळी जीवास
 उदासतेची कराल दाढा फाडी हृदयास
 मनःसागरी वादळ भारी फोंफावत उसळे
 तारू त्यांचे गिरके घेउन जात कुठें न कळे
 दैवच फिरलें तेव्हां देई सहाय्य तें कोण ?
 हृदयावरचा धाव झाकतो, मन रिझवुन कोण ?
 व्यर्थ दुराशा जांचत होती घालाया बेडी
 कोण तोडितो आतां सारीं हृदयाची कोडी ?
 निराश झाले जग हें सारें निराश हृदयीं
 येईल कैसा हृदय-रजना हृदयाचा दर्दी ?
 पाझर फुटले कारुण्याचे, थबथबले नेत्र
 निश्चल झाल्या वृत्ती सान्या स्थिरावले गाल
 त्या अश्रूची माळ कुणाच्या कठीं घालील ?

कोण जिवाचा पंचीप्यारा हृदया झुलवील ?
 ज्वाला उठती नसानसातुन श्रीधरच्या आज
 आग धडधडे, जीव तडफडे कडकडली वीज १४००
 पथ चालतो समाधिचा तो विषण्ण हृदयानें
 काटा बोंचे चाचपडे तरि उजड पाउलानें
 ओढ्यावरच्या वृक्षाची ती छाया घनदाट
 वाटे त्याला, रखरखलेलें तिथें वाळवट
 शांत समाधी खिन्न भासली ओढा पण खिन्न
 मधु सुमनांचा सुगंध वदतो आस प्रीति भिन्न '
 दर्शन ध्यावें समाधिचें पण वदी ओढ्याला
 फूल वहावें तरी वाहतो पान समाधीला
 शांत होतसे तिथेंच वृत्ती त्याची पूर्वीची
 आज होतसे बधीर वृत्ती तिथेंच हृदयाची
 फिरतो इकडे तिकडे कितितरि निहेंतुकभावे
 ' प्रीती ! ' ' सरला ! ' करीत पुसतो अश्रू, मुख रडवें
 भरलें होतें हृदय, गळाले अश्रु इथें सारे
 दिशा दिशातुन घुमू लागलें प्रीतिगान प्यारें १४२४
 शार्दूल-विक्रीडित वृत्त—

नाही मीलन का खरोखर पुढें अतीं निराशाच का ?
 या भालीं विधिचें असे लिखित हें अंती निराशाच कां !
 दावाया प्रभुची नितात किमया अतीं निराशाच का ?
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण दिसे अतीं निराशाच का ?
 प्रीती शोधु कुठे ? जगावर मला सागा कुणी हो झणी
 प्रीती पाहु कुठे कशांत ? मजसी दावून द्या हो कुणी
 प्रीती ! प्रीति ' करीत चित्त रडतें, जांचे मना भावना
 प्रीतीच्या हृदयांत भीषण दिसे अंतीं निराशाच ना ?
 प्रीतीसाठीं भणग होउनि जगीं रानें किती हेरलीं
 प्रीतीसाठीं तरवरी बसुनि मी पानें पहा शोधिलीं
 पुष्पांतील पराग आतुर वधे प्रीती तिथें कामना

प्रीतीच्या हृदयात भीषण दिसे अतीं निराशाच ना !
 प्रीतीसाठीं नभात उच उडलें पक्ष्यासवें हर्षुनी
 प्रीतीसाठीं भरारलें बहुपरी वाऱ्यासवें वाहुनी
 सिंधूची पण लाट फाडुन बघे प्रीती दिसे तेथना
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण दिसे अतीं निराशाच ना
 बाजारी फिरलें, घरात शिरलें, रस्त्यावरी थाबलें
 शेजारीं रुसलें, उगीच वसलें बागेंतही हिंडलें
 धुडाळीत फिरे दिसे तरि मना पार्थाव त्या कल्पना
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण दिसे अतीं निराशाच ना !
 हृत्ततूवर ताण एकच हवी, छेडा कुणी प्रीतिची
 भावाची पण एक ओंजळ कुणी ओता नव्या प्रीतिची
 आहे आतुर फार मानस, झुरे भोळी मनोभावना
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण दिसे अतीं निराशाच ना
 प्रीती चीज कशी ? कशी तरि कृती ? वृत्ती कशी प्रीतिची ?
 मूर्ती कैशि तिची ? धृती तरि कशी ? पूर्ती कशी प्रीतिची ?
 वल्ली प्रीति कशी ? अधीर मन हें, आतूरता लोचना
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण दिसे अतीं निराशाच ना !
 खेळो प्रीति मनीं सदैव, विहरो कानी ध्वनी मज्जुल
 ध्यानीं प्रीति दिसो, सुनीत घुमवो गानीं तिचे कोकिल
 भानीं प्रीति वसो, खनी अवनिची प्रीती मनीं घोषणा
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण वसे अतीं निराशाच ना !
 प्रीतीचा अभिषेक मंगल करो हा जीव भूमीवर
 प्रीती चारु तुषार वर्षुनि सदा घालो वरी पाखर
 इच्छा ही मन्मनिची विरून सगळी व्हावी अशी फोल ना !
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण वसे अतीं निराशाच ना !
 दृष्टीसी न दिसे करातहि नसे वृष्टी तरी होतसे
 स्पर्शाळा न शिबे, कळे नच रवे, सन्नीध ती येतसे
 अतस्फूर्ति तिची सखी जिवलगी आलिंगिते भावना
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण दिसे अतीं निराशाच ना !

शब्दानीं नुमजे, जनी न समजे, शोधी तरी अतर
 लाखानीं बिनमोल, मोल पण तें हृत्तुचे पाखर
 कोठें काहिं नसे तरी वसतसे जीवांतल्या जीवनीं
 प्रीतीच्या हृदयात भीषण दिसे अतीं निराशा जनीं
 प्रीतीची सरला मनास गमली विश्वात या स्वर्धुनी
 प्रीती निर्झरिणी प्रशात झुळते कीं रोमरोमांतुनी
 चित्ता व्याकुलता, करील सरला निस्तब्ध सवेदना
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशाच ना !
 प्रीतीची पहिलीच डोलत कळी हृद्दाग शाहींतली
 सौंदर्यें सुकुमार राजस परी त्या देवशाहींतली
 सौगधें मधु गध दग करिते भू-भृग-पक्तीस ना !
 अनीं भग कुठे सुगध ? वदते ' अतीं निराशाच ना ! '
 आशा पालवली, कळी उमलली, चित्तांतली नाजुक
 वृत्ती मोहरली, सुधाच गमली दिव्यातली साजुक
 प्रीती-लाभ खरा म्हणून हसलें हें चिन् मोदून ना !
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशाच ना !
 जेथें बाग खुले, धरा पण फुले, जाई जुझ्या मिषें
 देही भान भुले, लता विखुरती कुजांतल्या आमिषें
 मानी आम्र झुले, विहगहि डुले आनद ऊर्मीत ना !
 का ओसाड अरण्य तेथ ? दिसते अतीं निराशाच ना !
 कासारात जळीं निळ्या कमलिनी त्या डोलती वायुनें
 ज्याना पाहुन अप्सरा सुर-जगी गातात मजु-स्वनें
 चद्राचा नच लागला कर तरी आनद देतील का ?
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशाच ना !
 वैशाखीं रविच्या सतप्त किरणें तापून जांजावला
 विश्रांतीकरिता तरू वरियला, नृष्णार्त झाला भला
 मेघा चातक आर्जवी नभिं दिने वैशाखिंचा मेघ कां ?
 होता मेघ परतु शुष्क, 'वदला अतीं निराशाच ना !'
 प्रीतीची लडिवाळ खोंच सरला दृष्टीत कीं साठली

प्रीतीची अरुवार नाजुक धृती हास्यीं जणू रगली
 हस्तांदोलन गोड सुदर तिची पूर्ती गमे मन्मना
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशाच ना !
 सत्याभास खरा, पथांत दिसला नेत्रास या सुदर
 दृष्टीमीलन होत लाजुन गमे प्रीतीस ये मोहर
 कैशी प्रीति खुळी ? कशास भुलली ? शका विशका मनीं
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशा जनीं
 प्रीतीचा चटका, मनास झटका, वाटे तरी माधुरी
 प्रीतीचा अनुराग राग लटका, दई खुमारी तरी
 चातुर्यांत दिसे खरी रसिकता प्रीतींत ही हर्षुनी
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशा जनीं
 प्रीतीलाभ म्हणून हासत उडे हें भावडें मानस
 दिव्याशीं हितगूज बोल उठती ते बोलडे राजस
 गेले बोल विरून वायुत, हरे चित्तांतली ईघणा
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशाच ना !
 सोनेरी पटलीं सुरेख उठलें हृच्चित्र या आयुचें
 आनदांत सुरेल तान भरली, गाणें घुमे प्रीतिचें
 गेले गान, तसें दिसे न नयना तें चित्र तें प्रेम ना
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशाच ना !
 वाटे जीवन रुक्ष हे विपिन की खोरीं दरीं हीं महा
 काटेरी पथ आडवा, किति तरी त्या श्वापदांच्या गुहा
 ती होईल कशी इथून सुटका रानात राजीव का ?
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशाच का ?
 नेत्रीं शून्य निराशता, विहरती दृष्टीपुढें काजवे
 हृद्गंगा निधळून गात सुटले अश्रू तिचे गोडवे
 ओष्टीं शब्द फुटे, रवांत रसना ही आडली माजुरी
 रक्तानेंच भगा ! लिहून चुकला अतीं निराशा पुरी !
 जाती हात धरावया प्रियसखी प्रीतीस कीं मोडुन
 होती ओठ पुढें रसाळ नवखें तें घ्यावया चुबन

धक्का तोंच विदारणा करितसे, झाली तिथें ताडना
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें अती निराशाच ना !
 झालें आयु फुकें, जगांत सुटला आधार जीवातुन
 गेले रम्य विचार सोडुन मला, काक्षा किती नूतन
 राही माल मना, स्मृती हुरहुरी जी लाविते स्पर्शनी
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें अती निराशा जनीं
 प्रीतीची लडिवाळ गोड नजरी झाली विषारी पुरी
 प्रीती-हास्य कराल चित्त चिरितें हृद्भावनाची सुरी
 भावाचा थरकाप नेत्र बघता नेत्रा पुन्हा चोरुनी
 नाही मीलन ना, खरोखर पुढें अती निराशा जनीं
 जीवाची जळती चिता धडकते आकाशभेदी जव
 ज्वाला आर्त कराल, त्यातुन सदा भेसूर गर्जे रव
 त्याचा नाद धुमे, दिगतीरिं नसे तो जाळितो मन्मना
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें अती निराशाच ना !
 झाडें पेटुन धूर जात गगनी ज्वाला उठे शेवटीं
 ज्यांची आस वनास खाक करिते रक्षा उरे शेवटी
 तेथें कोकिल सुप्त, हर्षुन पुढे गाईल ' कू हू ' न का ?
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें अती निराशाच कां ?
 गेला कोकिल गाउनी उडुनि तो प्रीतीतली माधुरी
 गेला गोड दिगतीरिं घुमवुनी नादात प्रीती पुरी
 आतां भास, मनास जाळित असे ती गोड सवेदना
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें अती निराशाच ना !
 ध्याऊ काय जर्गी, बघू तीरि कुणा, पाहू कुठें काय मी ?
 गाऊ काय, कुणा कशास्तव तरी दाऊ कुणा गाउनी ?
 हांका मारु कुणा ? कुणासह वदू ? कोणा स्मेर वासना ?
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें अती निराशाच ना !
 पुष्पातील सुगंध सर्वे विरला वायूसर्वे वाहुनी
 निर्माल्यातच शुष्कता कटु किती आतां असे जीवनी
 मातीमोल जिणें भयाण ठरतो हा जीव प्रीतीविना

नाही मीलन ना खरोखर पुढें अतीं निराशाच ना !
 झालें रान भयाण, विश्व मजला भेसूर ही आपदा
 झालें कानन घोर, सृष्टि सगळी माझी मला तापदा
 देहाची अरवार कोमल लता ही भाजली पोकळुनी
 नाही मीलन का खरोखर पुढें ? अतीं निराशा जनीं
 जाते रात्र, उजाडतो दिन नवा, सृष्टी नवी हासते
 चैतन्ये फुलुनी नवीन खुलते, आनदुनी रगते
 आयुष्यात मला दिसेल नच का आनद एक्या दिनीं ?
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें अतीं निराशाच जनीं.
 नाही का दिसणार या जगिं मला प्रीति-प्रभा सोज्वळ ?
 नाही का पडणार हस्त कधिंही कठामधी कोमल ?
 नाही का हासणार प्रीति मजशीं ती एकदा लाजुनी ?
 नाही मीलन का खरोखर पुढें ? अतीं निराशा जनीं
 तारे हे हसरे अता वरुषती शून्यत्व हें व्याकुल
 गेले हे घन शुष्क, आज दिसती सारे कसे चचल !
 वायूतून तरी निराश-लहरी ही जातसे स्पर्शुनी
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें ? अतीं निराशा जनीं.
 ओढा तोच अता पहा स्वतसे नैराश्य-जजाळ हा
 जेथें प्रीति फुले, फुलें पसरलीं लाजून मोदें अहा !
 सारे हे फिरलेच दैव फिरतां, कारुण्य ये ना कुणा
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें ? अतीं निराशाच ना !
 विश्वाची जड शृंखला जखडिते पार्थीव देहास या
 जीवाची गति मद फार पडते प्रीतीस भेटावया
 भावाची तर जाळते अधिरता, जाज्वल्य ती वेदना
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें अतीं निराशाच ना !
 दिव्याची प्रतिभा समाध जगतीं ही दाविते मगलें
 प्रीती-साक्ष म्हणून भक्ति भरुनी ही पूजिली प्रेमलें
 दैवाघात कधीं फिरू न शकतो, दिव्यातही शक्ति ना
 नाही मीलन ना खरोखर पुढें ? अतीं निराशाच ना !

दैवाला नमवी, भगास रडवी, शक्ती अशी ही कुणा ?
 तोडाया बिसततुची मृदुलता चिच्छक्ति ऐशी कुणा ?
 दिव्याची हरते प्रभा मग कशी येईल मूढा मना ?
 प्रीतीच्या वणव्यात विश्व जळते प्रीती मिळे कां कुणा ?

पाकळी ११ वी.

दिव्यत्व.

रसना अडली शब्द उठेना एकहि मग वदनीं
 विचार सरले, तरी शांतता येई ना ध्यानीं
 हलका झाला हृदय-भार तो वाहुन शब्दांनीं
 निथळत होती करुणा न्वाणी खळखळ अश्रूनीं
 नेत्र जाहले लाल, उडाले ओठ अपोआप
 हुदक्यातुनी स्फुदत होती हृदयाची धाप
 शब्द थांबला, तरी हुडहुडी उसळे अनिरुद्ध
 आंतुन मारी हांक कुणिं, करी हृदयाला विद्ध
 'हर ! हर ! देवा ! व्यर्थ जिणे हें, व्यर्थ देह साचा'^२
 म्हणुनि मारिला कर भालावर निराश भावाचा
 तोंच हालली छाया काळी भयाण, त्या रात्री
 थरारले रोमांच भयानक श्रीधरच्या गात्रीं
 पाय परतला मार्गे, त्याचें धडधडलें चित्त
 काळ पातला, धसका बसला, थरथरले हात
 भान हरपलें, भाव करपले, हरला तो धीर
 ऊर दडपलें, चित्त झडपले, धाबरला फार
 चित्र हालतें जवळ येतसे जीव उडे त्याचा
 पदर सरकला, नाद जाहला हस्त-ककणाचा
 शब्द अडकला, मात्र मनाची आशा पालवली
 देह दचकला, तरी दिलाची वृत्ती मोहरली

जीव चरकला, तरी वाहते आशा भरधाव
 हृदय हदरलें, तरी आतुनी जीव बघे ठाव
 मनीं बावरा हाक मारितो उतरे तो नूर
 शूर कांपरा, त्यात भरली करुणा लाचार
 तरी निघाले स्वर धावरते ' सरला ! ' ' कोण ? ' असे
 हळूच आलें उत्तर ' श्रीधर ' गभिर थाबुनसें १६००
 हर्ष उदेलो किंचित् हसली रदनांची माला
 तोंच भयानक विषण्णता ये, रडवी हृदयाला
 ' हाय ! कशाला सरले ! बघसीं हृदयाचे घाव
 प्रीती हरली पुरी, मिळू दे अश्रूना वाव '
 पुन्हा थाबला, स्वरेच दिसले अश्रू नयनात
 खळू लागले, पुसती प्रेमें सरलेचे हात
 स्पर्श जाहला, रोम उसळले देहावर सारे
 भाव तरळले, खिन्न वाहती मात्र मनीं वारे
 हात पसरले, धाडस झालें ' सरले, प्रीतिखनी !
 अलिंगनि हृदिं तान छेडु दे गोड बळकीवाणी '
 तोंच निघाली ' खबरदार ! ' ही वाणी भरदार
 ' धिक् धिक् प्रीती अशी पाशवी करिते धिक्कार
 मनीं चरकला एकच हिसका बसला हृदयाला
 काया पडली धरणीवर ती सावरिते सरला
 ' सरले ! बघसी अत कशाला श्रीधरचा आता ?
 झणीं जाउ दे स्वर्गी, किंवा देई कर हाता '
 कोमलता हृदयांतुन खळली सरलेची आतां
 नाजुक झाली खरी भावना भाजी पण चित्ता
 हृदय वाहिलें कपोल धुतले अश्रूनीं दोन्ही
 ' श्रीधर ! ' उठला शब्द पुन्हा पण ' श्रीधर ! ' हलहळुनी १६२०
 ' प्रीति राहते अलिंगनि का ? खुळी कल्पना ती
 प्रीति राहते करात कैशी ? भोळी ही वृत्ती
 प्रीति घोळते अधरावर का, देहीं ती नाचे ?

प्रीति कपोलीं बसली तरि नादान वैड सांचें
 बहिरगावर प्रीती करिती शूकर श्वान जर्गी
 अभिनय लटका, प्रीती त्यावर चचलता भोगी
 प्रीति झुलतसे शृगारीं का प्रासादीं सजली ?
 प्रीति हासते गात्रांतुन का भूषणात दिसली ?
 प्रीति सांडली रस्त्यावर का वनांत वावरते
 प्रीति वाहते वायूसंगे, जलांत का दिसते ?
 प्रीती उडते विहगामागें, हसते का त्याशीं ?
 प्रीति बैसली सुमनीं, राजी करिते का तरुशी ? ”
 दिव्य प्रीतिचें तेज विलसलें सरलेच्या नयनीं
 रसवंतीचीं सोज्ज्वळ वाणी विहरे शब्दानी
 “ नको प्रीतिला मान, धनाची हाव नसे तिजला
 अलकार वा शृगाराचा हव्यास न तिजला
 प्रीति वांछिते प्रीती जगतीं, तेंच तिचें इष्ट
 प्रीतीचाचुन तुच्छ जगत वा अमर जरि श्रेष्ठ
 प्रीति दिक्षेना जगात किंवा नभात कीं स्वर्गी
 प्रीती हृदयातरीं बसतसे, तिथे निची स्फर्ती
 प्रीति झाकले माणिक सुंदर, अतरात दडली
 ज्याला पारख हृदयाची ती त्यावरतीं रमली
 भरला सागर प्रीतीचा हृदिं खळबळतो भारी
 स्रवतो नयनीं मौक्तिक-माला अखड दिलूप्यारी
 मेघ दाटती घन हृदयावर प्रीतीचें नील
 मात्र पाहिजे वर्षावाला प्रीति-वात-झोल
 कुठें झाकली, कशी साचली प्रीति अतरांत
 दर्दी समजे, दुजा न उमजे प्रीतीचा हेत
 प्रीति झुरतसे फटका बसता एकच हृदयाला
 प्रीति विरतसे चैतन्यातच घेउन कलिजाला
 प्रीति स्रवते झडप घालितां कलिजाला काळ
 ओसडुनि वाहते तोडता हृदयाची माळ

प्रीती रडते भाव गाळता हृदयांतुन एक
 प्रीति फिरतसे प्रीतीसाठीं भणग जगतात
 प्रीति पाहिजे धीरा ! जगतीं सुवरा ! गभीरा !
 प्रीतीसाठीं हृदय वहावें तुडवुनि देह पुरा
 देह कुणाचा असो, नसावी देहाची कदर
 हृदय पाहिजे, तिथेंच झुळते प्रीती चास्तर
 सुमन कशाचें, कुणीं खुडावें, करो कुणी माती
 सुगंध सारा भरवुनि घ्यावा अपुल्या हृदयातीं ”

१६६●

स्त्रवतच होती ऊज्वल वाणी सरलेची दिव्य
 थकू लागले साथ कराया अभिनव हें काव्य.
 ‘ उफाळत्या ज्वालेंत धरावा देह प्रीतिसाठीं
 काळाच्या खाईत पुरावा जीव प्रीतिसाठीं ’
 कुटुन पातलें स्फुरलेंलें हें नूतन चैतन्य
 धन्य ! धन्य ! ती अबला, व्यर्थच तिजवाचुन अन्य
 स्फुरू लागली रसवती ती पुन्हा उठे शब्द
 “ प्रीति हवी का सरला ? बोला शेवटला शब्द. ”
 पृच्छा एकच, उत्तर एकच, एकच पण शब्द
 विचार उठले श्रीधर-हृदयीं अनंत जणु अब्द
 निश्चय त्यांतुन ठरला वाटे निश्चल मनिं झाला
 ‘ हवी कशाला नश्वर काया ? प्रीति जरी सरला !’
 पुन्हा जाहली पृच्छा दुसरी प्रेमळ, सरलेची
 दिव्यत्वाची खरी खनी ती, पृच्छा दिव्याची
 ‘ सरला प्रीती, प्रीतिच सरला, काया ही नष्ट
 भगिनी सरला जरी, तींत ती प्रीती सतुष्ट. ”

प्रीतीचा आनंद विखुरला भगिनी बधूत
 पुन्हा निघाले ‘ दादा !’ ‘ ताई !’ शब्द भाग्यवत
 प्रेमालिंगन, गुपित उकललें तिथेंच हृदयाचें
 शिरें नमविर्लीं समाधिवरतीं वंदन दिव्याचें

तोंच निघालीं अलक-ग्रथितुन सुमनें प्रीतीचीं
 प्रीति-भक्तिची नजर श्रीधरा सरला भगिनीची
 सुगंध भरला जिव दरवळला दोषाचा तेव्हा
 परस्परांना तिथें लाभला प्रीतीचा ठेवा
 भाव बाहिले, विकार विरले समाधीत सारे
 डुलुन मोगरा दिव्य गातसे प्रीति-गान प्यारें

१६८६

REFBK 0003973

REFBK-0003973

